

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ,

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԻՆՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1889

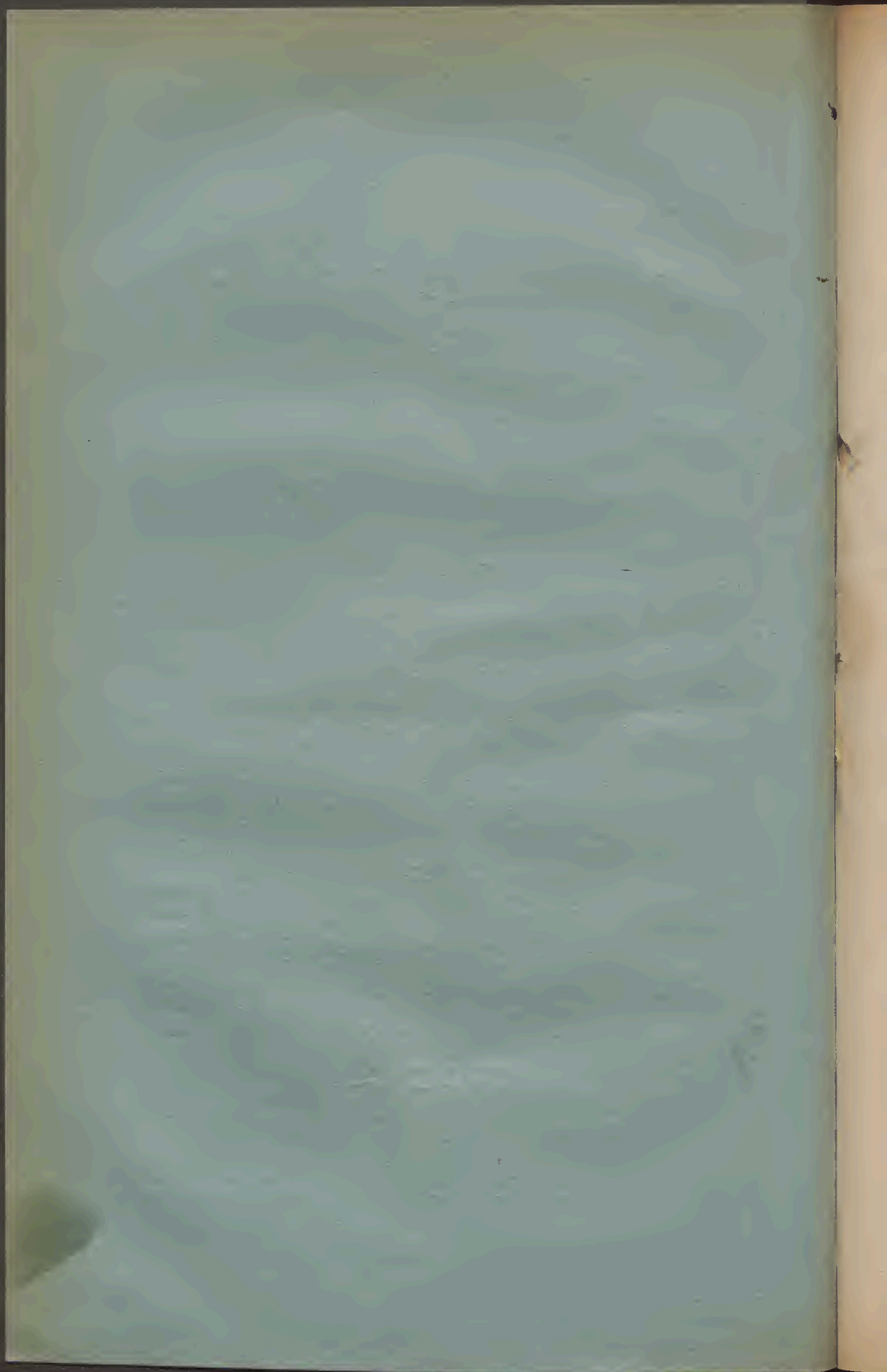
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԲԵՐՈՒԶԱԿ	345
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ	355
ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	362
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	364
ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՍՏՈՒ- ԹԻՒՆՆԵՐԸ	370
ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԴՐՍՄԱՏՈՒՆ	373
Ի՞ՆՁ ՊԻՏԻ ԸՆԷ ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՐ	379
ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (Ե-հ-ւ-ւ-ւ)	384
ՏԻԿԻՆ ԹԱԳԻՈՐ ՓԱՇՍՅԻ ՆՈՒԷՐԸ	390
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ	390
ՑԱՆԿ ՆԻԹՈՅ	391

ԶՄԻՒՌՆԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԺԹ. ՏԱՐԻ

1889

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԲԵՐՈՒԶԱԿ

(ՓԻՐՈՒԶԷ)

Հոժ քաղաութիւն մը կ'սունի Բրաղէր փողոցին մէջ՝ Գարլ-
Թատրոնի լուսալիայլ ճակատին առջև։ Կազին անախորժ լոյսը
կ'դրոշմէ դիմաց վրայ իր վառվռուն նշոյլներն և սալարկին
վրայ կ'հատանէ սև ստուերներ որոշածիր։ Ահա այն իրիկունը
պիտի տրուի Վիէննական բարձր ընկերութեան կազմաւորած
չքեղ ներկայացումն՝ ի նպաստ Դէդէլի ողորելոց վասնզի այս է
իրօք Դանուրի ողորմամբ աւերուած գիւղին անունը՝ զոր չէր
կրցած միտքը պահել պատուական Քամիիցն՝ ի մեծ ցաւ Ալ-
դէնսդէյն իշխանուհւոյն։

Համբաւ ելած էր թէ այս ողորմասիրական հանդէսն պիտի
դերազանցէր իր չքեղութեամբ մինչև այն օր տրուած համա-
նման հանդեսները։ Հետևապէս դուրսն անհամար էր հետա-
քըքիրներու զրոհն, թէև ասոնք ուրիշ հաճոյք չունէին վայելել,

Եթէ ոչ թատրոնի ճակատին վրայ փայլող լուսաւոր լարերուն տեսքը և կառաց անցքն, ուսկից մեծ դրան առջև կ'իջնէին ներս մանելու հրաւիրեալ բաղդաւոր մահկանացուները:

Թատրոնին դրասենեակները գոց էին, համակ սրահը կանխաւ վարձու բռնուած լինելով: Ամենէ անշուք տեղերն անգամ՝ թէև մեծագին, առնողներ գտնուեցան: Առատ եղած էր անշուշտ հասոյթն, և կ'հաւաստէին թէ՛ երեսուն հազար ֆիօրինն անցած է:

Դէզագէզ ծաղիկներով և բոյսերով զարդարուած գաւթէն կ'մտնեն նորեկ հանդիսականներն չքեղօրէն լուսաւորուած սրահը: Եռապատիկ յարկով օթեակներն՝ ուր նստած էին պերճօրէն հագուած ու չքուած կանայք, իրենց ուսերն ու թեւերը մերկ, ակնախտիզ կիսաշրջանի ձևով կ'պարզուէին աչաց՝ բիւրեղեայ զնգալներով զարդարուն աչտանտիներու ներքև: Անդ ներկայ է Վիէննայի ազնուական դասն, որ բռնած է բոլոր սրահն, մէն մի հանդիսական պատրաստ իւրայնոց ծափեր շապելու՝ երբ որ ժամանակին տեսարան ելնեն:

Սրահը լի է, և վարագոյրը դեռ ևս կ'դժկամակի բացուելու, թէև հարկ էր որ բացուէր՝ առ նուազն կէս ժամ առաջ: Սակայն և ոչ մի հանդիսական տրտունջ կ'յայտնէ: Ինչ իրաւամբ որ մարդ բուն արուեստագէտներէ՝ ժամապահութիւն կ'պահանջէ, չէ կարող նոյնպէս ճշտութիւն պահանջել զանազան տարրներէ կազմուած թատերական խմբէ մը: Միւս կողմէ սրահին ակնառարար տեսքն այնքան ուշադրաւ է, որ հանդիսականը մտադիւր կ'յորդորուի համբերութեան: Նոյն պահուն փոխադարձ տեսահանդէս մ'է որ կ'շարունակուի: Դիտակները կ'ծըռին դէպ ի երաժշտարանի թեաթոռներն և ապա կ'բարձրանան դէպ ի վերնատունն՝ որ այնքան վայելուչ ու գեղազարդ երևոյթ մը կ'ներկայէ որ քան ստորին օթեակները:

Մի օթեակէ միւս օթեակն ընտանի թեթև բարեններ կը փոխանակուին և ժպիտով մը կ'ընչտուին: Չոր ձայնով մը բացուած ու փակուած հովհարներու դռնչիւնին կ'խառնուի կիսաձայն խօսակցութեանց չփոթ ու մեղմիկ մրմունջը: Աանխաւ մեկնութիւններ կ'տրուին ներկայելի տեսարանին վրայ: Իրադեկ անձեր կ'նկարագրեն ազդեցիկ տեսիլներն ու հագուստներն, ծրագիրը կ'քննուի, որ գրուած է քառակուսի և Դանուբեան կապոյտի գունով մագաղաթի մը վրայ՝ կոկիկ պատկերներով զարդարուն: Բարձրաձայն կ'կարգան չափեր նշանակուած

անուններն և մէն մի դերասանի կ'ուղղուին անդու համակ-
րական կամ կծու դիտողութիւններ:

Բայց անտարալոյս այս գիւերուան ամենէ հրապուրելի դէպ-
քը պիտի լինի Շէօնտօրֆ նորատի կոմսուհւոյն ներկայութիւնը՝
վերջին կենդանի պատկերին մէջ: Հագիւ մի քանի անձեր կրու-
ցած էին տեսնել զինքն՝ Վիլենայ վերադառնալէն հետէ: Իր
գեղոյն վրայ, որ այսօր, ինչպէս կ'հաւատեն, կատարելութեան
հասած է, զմայլմամբ կ'խօսին: Իշխանուհւոյն այս կերպ հանդի-
սաւոր մուտքն ընկերութեան մէջ, առաջին անգամ՝ ցոյց տա-
լով ինքզինք հանդիսականներով լի սրահի մը՝ իր գեղեցկու-
թեան բոլոր փայլովն և ուշադրաւ չքեղ արդ ու զարդովն՝ բնա-
պէս տարօրինակ կ'երևի և ամենուն հետաքրքրութիւնը յետին
ծայր կ'շարժէ: Բաց աստի՝ կայ նաև բերուղակի մը վրայ ահա-
ւոր պատմութիւն մը զոր ամեն մարդ մեղմածայն կ'կրկնէ և որ,
եթէ թերահաւատներու ժպիտը կ'զրդուէ, ջլուտ անձերու սար-
սուռ կ'ազդէ:

Այս ու այն կ'սլարծի թէ այդ զրոյցը լսած է նոյն ինքն
Քամնիցի բերնէն և հարիւր անգամ կ'պատմէ՝ փոքր ինչ նեն-
գամիտ յօժարութեամբ մը: Քիչ մ'ևս և խորհրդաւոր գոհա-
րով երևան պիտի գայ կոմսուհին: Առանց աւելորդապաշտ լի-
նելու՝ շատեր կ'սնդեն թէ անխոհեմութիւն է խորհրդաւոր
բաներու հետ խաղալը: Վերջապէս շատեր համամիտ կ'դռնուն
ու կ'ըսեն թէ նորատի կնկան ընթացքը շատ ծանր ու յանդու-
գըն գործ մ'է: Արդարև՝ բերուղակն այս երեկոյթին ամենէ
կարևոր և մտադրաւ առարկան է:

Վարագոյրին ներքնակողմն անհնարին շարժում կ'տիրէ:
Տեսարանին վրայ՝ փայտորմներուն շուրջը և վիժակներուն միջև
կ'տարուբերի աղմկալի ամբոխ մը՝ որ առջած մեքենապետնե-
րուն նեղութիւն կ'սպառնաւէ. նոյնպէս կ'երթեկեն արդէն
հագուած գերասաններ, որ կ'վարժին այլ և այլ շահաւտ
դիրք բռնելու, պարաւորներ՝ որ աւստրօ-հունգարական աղ-
նուապետութեան մէջ նշանաւոր անուն ունին, ապա արտօնա-
ւորներ՝ որ բացառիկ շնորհով ընդունուած են թատրոնի կողմ,
նուղիներուն մէջ՝ որ՝ թէ և ի սկզբան ասկաւաթիւ պիտի լինէին,
անհամեմատ կ'բազմանան: Վիլենայի ամենէ անուանի հերցա-
դարներն և սենեկապանուհիներն՝ որ այլափոխուած էին ըզ-
գեստադիրներու՝ կ'ըջին բազմահոգ: Թատրոնի սովորական
արուեստագէտներու օթեակներուն մէջ կ'երևին միօրեայ գե-

րասանուհիներ որ իրենց սիրուն ղէմքին վրայ այնպիսի ճարպիկութեամբ կ'տարածեն չլարն որով ցոյց կ'տան ումանք թէ շատ վարժ են այս մասին:

Պայիկային հանգիստով պիտի բացուի տեսարանը: Սոյն հանդիսի հեղինակներն՝ Ալէէյնսդէյն իշխանն ու Մէլսի դերկոման՝ որ կ'բազմապատկին և իրենց թարգմաններուն կ'շռայլեն վերջնական հրահանգներ՝ յատկապէս ծանրանալով տեսական մի քանի ձևերու վրայ որոց ներդործութիւնն անդիմադրելի պիտի լինէր, ինքնին շատ աւելի մտայոյզ և անհանգիստ են քան ինչ որ աւերեսս կուզեն երևիլ: Իշխանուհին որ՝ արդէն առաջին արարի հազուադէպով՝ պատրաստ է տեսարան ելնելու, կ'սաստէ յետամնաները, սիրտ կ'տայ վեհերոտ ու տարամտոտ դերասուն հիներուն, կ'յանդիմանէ անխնայ և ղէպի սրահը կ'վանէ անգլիար սր այն տաղտկալի հանդիսականներն որ անդ եկած էին առանց ունէ իրաւունք ունենալու: Մինակ՝ Օկուսդա՝ փոքրիկ իշխանուհւոյն կ'սպասեն: Նէ ևս կ'հասնի վերջապէս՝ զարմանալով որ այնքան ուշացեր էր և թէ այդ յասպողման համար հարկւր ֆիորին տուգանքի կ'ենթարկուէր՝ ի նպաստ ողողելոց: Եւ ահա ամեն մարդ պատրաստ է:

Մէլսի երաժշտական սաշտոնին յատուկ ցուպը ձեռք առնելով՝ արուեստին կանոնին համեմատ զատ զատ միջոցներու մէջ՝ կ'զարնէ երեք ամուր հարուածներ: Նուադախումբը կ'սկսի բացման եղանակն և երբ վերջին նուագը կ'աւարտի՝ վարադոյրը ծանր ծանր կ'բացուի չքեղազարդ տեսարանի մը վրայ ու կ'ներկայէ Ռինկը կամ՝ Վիէննայի պուլվարը քաղքին ամենէ չէն վայրը:

Դժուարին պիտի լինէր Նիդերլանդներէ համառօտագիծ նկարագիրն իսկ ընել: Այս ծաղրաբանական երկն՝ արդիւնք երկու սրամիտ մարդոց աշխատակցութեան, կ'վստար շողուն և սուր խօսքերով և միանգամայն անակնկալ դաւերով: Կատարեալ եղաւ յաջողութիւնը: Թատերախումբը՝ տեսչուհւոյն օրինակէն և հանդիսականներուն քաջալերական աղաղակներէն ոգևորուած՝ հրաշալի խանդ ու եռանդ ցոյց: Այս իրաւ է որ Օկուսդա իշխանուհին երկու անգամ ժամանակին տեսարան չելաւ, բայց Ալէէյնսդէյն՝ որ բարեբաղդօրէն ներկայ էր, երկու անգամուն ալ շարունակեց անպատրաստից տրամախօսութիւն մը զոր հեղինակներն իսկ անյարմար չտիտի գտնէին, մինչդեռ հանդիսականներուն համար անտես անցաւ և որոտնդոտ ծալիա-

Հարութեամբ ամենքը յայտնեցին իրենց գոհունակութիւնը։ Երբ վարագոյրն իջաւ՝ վերջնական շրջադէն ետք՝ որով կ'աւարտէր երրորդ արարը, բոլոր դերասանական խումբն ի տես կոչուելով, հանդիսականներուն ցնծագին ծափերն ընդունեց։

Ինչպէս յայտնի է, երեք գեղատեսիլ կենդանի պատկերներ պիտի աւարտէին այս ներկայացումը։ Արդէն Մաքարտի և Անժէլի, այս երեւելի պատկերհանները կարգադրած էին թէ ի'նչ կերպով պիտի խմբուէին քսանէն մինչև երեսուն անձինք մէն մի պատկերի համար, ինչպէս որ պատրաստած էին հագուստներուն տարազն՝ որ մեծ մասամբ թանկագին կերպասէ շինուած էին։ Իսկ արքունի թանգարանէն առած էին հին գեղեցիկ շէնքեր։ Այս արտասովոր չքաղութիւնն ելեկտրական լուսոյ ներքէ՝ յառաջ պիտի բերէր, ինչպէս իրօք բերաւ, հմայական տպաւորութիւն մը։

Բաւական երկար միջնարարէ ետք՝ վարագոյրը բացուեցաւ, և ապա հետզհետէ իջաւ սաստիկ ծափահարութեանց մէջ՝ առաջին երկու պատկերներուն ներկայացումէն վերջն, որոց մին կ'պատկերէր այն հանդէսներն որ կատարուեցան երբ Ղևոնդուքան հիմնեց Լեւոնիքաղաքը, միւսը՝ Վալէսոյէյի բանակն՝ որ Երեսնամեայ պատերազմի համադրեստներն ի հանդէս հանելու հետաքրքրալարժ պարագայ մ'է։ Կ'մնար միայն պատկեր մը, այս է «Մարգարիտ իշխանուհոյն գալուստը Հունգարիոյ թագաւոր Պէլայի արքունիքը» և այս այն պատկերն էր որուն անզուպ անհամբերութեամբ կ'սպասէին հանդիսականներն և որուն մէջ պիտի երևէր Շէօնտօրֆ գեղանի կոմսուհին։

Անդունիա և իր ամուսինը դեռ առաջին իրիկուն մտեր էին վիհէնա։ Տակաւին չէր անցած քառսուն ութ ժամ այն չարաշուք գիշերէն ի վեր՝ երբ Պէլա և նէ հաղիւ մի քանի վայրկեան տեսակցեր էին։ Այս երկու օրերն դեռատի կնկան անչափս երկար և դառն երեցեր էին, վասն զի իր մոտաց մէջ կ'դառնային անդուլ երկիւղալի խորհուրդներ։ Դեռ ևս չէր դադրած այն սարսափն որով համակուեր էր նէ այն միջոցին որ կոմսն իր սենեկին մէջ պահ մ'երեցեր էր լուռ ու մունջ, մինչդեռ ինք սուտ քուն եղած էր։ Արդեօք կասկած մ'ունէ՞ր անցած դարցածին վրայ։ Այս էր յարածամ իւրովի ըրած հարցումն մտաւանջ, թէ և կոմսը բնաւ իր վարժունքը չէր փոխած, քանի որ իր սովորութեան համեմատ, միշտ յարգական եռանդ և հոգասէր փայլ կ'ցուցնէր իրեն, թէ և նէ կ'կարծէր անսնել իր ա-

մուսնոյն այս ընթացքին մէջ տեսակ մը կեղծիք՝ զոր իր կնային
բնազդովը կ'գուշակէր:

Անդոնիա շատ աւելի լաւ պիտի համարէր որ իր ու ամուս-
նոյն մէջ կոխ մը ծաղէր քան թէ այս անստուգութիւնը կրէր:
Ի՞նչու համար կոմսը չէր հարցաքններ զինք: Պատրաստ էր նէ
ամեն բան ձախտարաց ըսելու, իբրեւ կին մ'որ անպարտ է և իր
խիղճը հանդարտ: Միթէ կոմսը կ'սպասէր որ կասկածները հաս-
տատուելէն ետեւ խօսի: Միթէ կ'յուսամբ գտնել այն լոյսը զոր
կ'իմտուէր և չէր գտնէր այն թատերաբեմին վրայ ուր նէ Պէ-
լայի հետ դէմ առ դէմ պիտի երևէր: Արդեօք կոմսը միտքը
դրեր էր քննել իրենց զիրքը՝ զիտել իրենց դէմքը . . . : Եւ
Անդոնիա կ'սորհէր ահաբեկ որ Լոմանին վերստին տեսնելով՝
մի գուցէ անկարող լինի ինքզինք զսպել:

Առաջի օրէն ի վեր՝ անչուշտ կ'զգար, այն բուռն այլայլու-
թեանց պատճառաւ որով համակուած էր, թէ անբացատրելի
ֆիզիքական տանջանաց ենթակայ էր: Ասկծալի ցաւ մը կ'անցնէր
մերթ ընդ մերթ իր կուրծքէն, մինչդեռ իր սիրտը կ'զարնէր
անսովոր ուժգնութեամբ և արագութեամբ: Ձէր հաղորդած նէ
ուրիշի իր վիշտն որ կարծէր նէ թէ անցաւոր էր, և այնքան խնա-
մօք կ'ծածկէր զայն որքան որ անայլայլելի կայտառութեան
մը քողին ներքեւ կ'սպահէր զինք սաշարով բարոյական կսկիծ-
ները:

Կանուխկեկ թատրոն գնալով՝ Անդոնիա հագեր էր արդէն
ֆրանսացի իլխանուհւոյ մը փառաւոր հագուստը և կանգուն
կեցած էր զարգասխանի մը մօտ: Իր չորս դին բոլորեր էին շատ
անձեր, և ինք կ'սպասէր որ տեսարան ելնելու ժամը հասնի:

Մինչդեռ ականջ կ'դէ՛է անուշադիր իր շուրջը գտնուող ան-
ձանց գովեստներուն, իր ականարկը կ'թափառի աջ ու ահեակ
Լոմանին մնտուելու նպատակաւ, և կ'զարմանայ որ զանի չը-
տեսներ: Աքանչելի է Անդոնիաի արդուզարդն: Հագած է նէ
արծաթաթել զիպակէ սարեգօտ մ'երկարատուն ու քառա-
ձեւ իր կոճկէնը բաց է և ցոյց կ'տայ վզին ճիշտ բուռն, մերկ
են թեւերն որ դուրս կ'ելնեն լայն ու կաթ թեղաններէ: Մար-
գարտեայ ցանցակերտ մը կ'զարդարէ չրջազգեստին առաջն,
որու ձախ դին Ֆրանսայի երկնագոյն գլխանշանի վահանակն
հիւսուած է եռածաղկեայ ոսկեհուռ չուշանով: Իր սքանչելի
դեղձանիկ մաշերը ձախին վրայ ամփոփուած և երկու հոծ
գլխակի ձեռով հիւսուած, կ'բոլորեն իր դէմքն և զրեթէ մինչև

ոտքը կ'իջնեն: Յետ կոյս՝ կ'ծածանի չղարշեայ երկայն քօղ մը
ոսկեթեւ և արծաթաթեւ, որ աղամանդեայ մեծ շուշանով մը
կցուած է գլխուն գագաթին վրայ, և որմէ կախուած է շափու-
ղայի նուրբ լարով մը ճակարին մէջը ծածկելով՝ ահագին բե-
րուղակ մը:

Պարեզօտին տուտը պիտի բառնայ մանկլաւիկ մը անգլիական
ղինանչանով. վասն զի Մարգարիտ՝ Վէքսէնի կոմսուհին, Անգ-
լիոյ թագաւոր Հանրի Բ-ի որդւոյն՝ Հանրի Գուր-Մարդէիին
որբւարի կինն է:

Անդոնիա հրաշագեղ էր այդ հագուստով որ սքանչեւապէս
իրեն կ'վայելէր, այն արքայաշուք շնորհովն և յետին ծայր վա-
յելուչ գլխի դիրքովը:

— Կեցցէս, սիրելիս, իսառաչուք կերպարան մ'ունիս, ըսաւ
Ալիէյնսդէյն իշխանուհին անցնելով, որ դեռ վերջին արարին
հագուստովն էր — հրաշալի տպաւորութիւն մը պիտի ընես... :
Ահա կ'տեսնեմ այն անուանի բերուղակն որու վրայ այնքան
վայրահաջութիւններ կ'ընեն... : Ես բնաւ չարաշուք բան մը
չեմ տեսներ անոր վրայ... բայց ո՞ր է ամուսինդ: Ո՛չ...
ասոր համար չեմ ըսեր... Երբեք նա ծիծաղելով և Շէօն-
տօրֆ կոմսը ցոյց տալով, որ նոյն միջոցին կարծեց թէ զինք կը
կոչեն, և սկսաւ ծանր ծանր յառաջանալ զինուց շառաջմամբ:
Իրօք յոտից ցգլուխ երկաթով պատած էր մարմինը, վասն զի
ինքն ևս վերջին պատկերին մէջ պիտի երևէր:

— Ո՛չ, այս ամուսնոյդ վրայ չեմ խօսիր... շարունակեց
իշխանուհին, այլ կ'ականարկեմ Հունգարիոյ բարեբաղդ թագա-
ւորին որու հետ երկրորդ ամուսնութեամբ պիտի միանաք...
մի', մի պոստէք ձեր ունքն, ցասկոտ ասպետ... ո՞ր է նայ-
ինք, Պէլան. վախճամ պիտի ուշանայ: Թո՛ղ երթան միտոռեն
զինքն իր օթեկին մէջ: Վաղուց պատրաստ լինիլ պատաւոր
էր... :

Բայց օթեակը սարապ է: Անդ է միայն հագուստն որ իրեն
կ'սպասէ: Պէլա դեռ ևս տարակայ է, և մեծ զարմանք կ'պատ-
ճառէ այն պատանիներուն որոց սոյն հանդերձատունն յառ-
կացած էր: Ի՞նչպէս զանց ըրաւ իմացնել թէ չլիտի ներկայ
գտնուի, եթէ անհանգիստ է, եթէ ո և է արգելք մը զատա-
հած է: Բայց զարմանքը կ'աւելնայ: Սպայակոյտի զօրական մը՝
որ Ալլիէրդ արլիդքսին թիկնապահն էր, գալով կ'պատմէ թէ՝
Լամանի՝ իր սիրական Սէէլլօ ձին հեծնելով՝ Պրուքի բանակն ա-

առանց հրամանի թողեր գացեր էր առաջի իրիկուն և այն ժամանակէն ի վեր չէր դարձեր . . . : Բանակին ընտրեալագոյն մի սպային կողմէ այսպիսի տարակայութիւն մ'անմեկնելի է և արտասովոր ենթադրութեանց տեղի կ'տայ: Անշուշտ լոկ զիպուածի մը կարելի է վերագրել այսպիսի անպատեհութիւն մը:

Անդոնիա վշտալի նախադգացում մը կ'ունենայ և իր սրտին բախումները կ'աւելնան: Սակայն կ'յաջողի նէ իր այլալուծիւնը սքողել:

«Ընդ հակառակն՝ յուսանք, ըսաւ իշխանուհին, որ այս խորհրդաւոր տարակայութիւնն օրին մէկն պիտի բնապէս սլաքուի: Բայց այժմ՝ մեզի անվրէպ Հունգարիոյ թագաւոր մը կարեւոր է:» Այլս պատանի մը տեսնելով որ առաջին պատկերին մէջ երեցեր էր և գրեթէ Լամանիի հասակն ունէր, շուտ մը կը հրամայէ անոր որ երթայ հագնի բացակային հազուստը: Առանց սպասելու անոր վերադարձին՝ կ'սկսին իսկոյն պատկերին անձերը համախմբել:

Նոյն պահուն՝ պալիկ մը Շէօնտօրֆի կոմսին նամակ մը կ'բերէ: Կոմսը պահարանը կ'պատռէ և կազի մը լամբարին կ'մօտենայ որ կարգայ պարունակը: Դիտող մը կրնար նշմարել անոր մի սարսուռը: Բայց կոմսն ինքզինք կ'զսպէ և խմբին մէջ պաղարիւնով իր տեղը կ'բռնէ: Սակայն նոյն պահուն չմոռնար անբացատրելի ակնարկ մը նետել կոմսուհւոյն վրայ:

Քանի մը ըսպէ ետք՝ վարագոյրը կ'սկսի ծանր ծանր վեր ելնել:

Անդոնիա կամ լաւ ևս Մարգարիտ իշխանուհին տեսարանին աջ կողմը կ'գտնուէր. իր շուրջը սլաք բռնած էին պատուակալ տիկիներ և ֆրանսացի ասպետներ՝ իրեն իր հետևորդներն, և առաջին կարգին վրայ՝ աչքի կ'վարնէր իր բարձր հասակով և ազնուապետական դէմքով Շէօնտօրֆի կոմսը՝ չքեղապէս սպառազէն: Թատրոնին խորն Հունգարիոյ թագաւորն՝ Պէլա Գ. իր գահէն վար կ'իջնէր որ դիմաւորէ իշխանուհին, մինչդեռ դեռատի ազնւանց խումբ մը կ'յառաջանային որպէս զինէրա ծաղիկներ նուիրեն: Թագաւորին շուրջը չքաղցեստ զբանիկներ կարգաւ շարուած էին, նոյնպէս արևելեան հազուստով երաժիշտներ որ տարօրինակ նուագաբաններ կ'իլէին:

Այս չղջողուն զինուց և դունադենդ ու ակնախօիղ կերպաներու խառնուրդն փառահեղ տեսարան մը կ'ընծայէր: Անդոնիա՝ իր գեղածիծաղ դէմքով և շնորհալի ու ազնուաշուք

դիրքովը կանգուն՝ անհուն տպաւորութիւն մ'ազդեց: Իսկոյն իր ճակտին վրայ կրած բերուզային տմենուն աչաց կէտ նպատակին եղաւ և չփոթ փսփսուք մը զրգռեց սրահին ամեն կողմը: Օղին մէջ կ'սաւառնէր բնագդային այլայլութիւն մը և անխմանալի երկիւղ մը, որպէս թէ արտասովոր գէս մը պիտի պատահէր: Ուստի՝ կարծես թէ ամենուն սրտին վրայէն ծանր բեռ մ'ելաւ՝ երբոր վարագոյրը գալարելով սկսաւ վար իջնել: Ահա այն ժամանակ միայն ծափերն որոտացին ցնծադ ին և մուլեգին կայթիւններ լսելի եղան: Ոգևորութիւնը ծայրագոյն աստիճանին հասեր էր:

Անկարելի էր երկրորդ անգամ մ'ևս հասարակութեան աչաց առջև չդնել տեսարան մ'որ զայն այնքան ողբերեւ ու հմայեր էր: Ուստի վարագոյրն՝ որ նոր վար իջեր էր, վերստին կ'բացուի:

Բայց այն կարճ միջոցին՝ երբ խուճին հանդիսատեսներուն աչքէն անտես մնացեր էր, Անդոնիա յետուստ լսեց ձայն մ'որ հարցում մը կ'ուղղէր այնպէս որ չ'իրցաւ հասկնալ: Այն ժամանակ ուրիշ ձայն մը, որ իրեն ծանօթ էր, որ իր ամուսնոյն ձայն էր և կարծես յատուկ դիտմամբ այնպէս կ'հնչէր որ նէ արտասանուած բառերը լիովին լսէ, պատասխանեց առաջին ձայնին:

— Իմ Օրթի դ ղեկիս մատակարարին մի նամակն է որ տխուր լուր մը կ'հաղորդէ ինձ . . . : Լոմանիի մարմինը գտեր են, ինչպէս նաև իր ձիունը, միասին խղդուած Գանուբ գետին մէջ և Հէնպուրկի առաջ՝ աւազուտ կղզիի մը վրայ մղուած . . . :

Նոյն պահուն կիսովին բացուած էր վարագոյրը՝ ի տես բերելով պատկերին դերասաններն, որ անշարժութեան մէջ ընկած էին: Յանկարծ Անդոնիայի դէմքը՝ չափին թեթև խաւին ներքև, սոսկալի կերպով կ'գունատի, իր երկու ձեռներն անպատում ցաւակցութեամբ իր կուրծքին վրայ կ'դնէ և գետինը կ'ընկնի ծանրապէս:

Այս անկմամբ՝ շուշանն որով կցուած էր իր քողը գլխուն՝ կ'քակուի և թատերաբեմին վրայ կ'գլորի . . . : Այն ժամանակ՝ ճակտին միջև ճիշտ այն տեղն ուր դրուած էր բերուզային՝ կլոր արատ մը կ'երևի արիւնքներով:

Սրահին մէջ բոլոր հանդիսականները սոսկալով ահագին աղաղակ մը կ'արձակեն . . . : Ամենքն ոտք ելեր էին և տենդալին շարժումով դէպ առաջ կ'ծռէին. . . : — Անիծեալ քարը — գոչեց Շէօնտորֆ կոմսը և սրանալով ընդ առաջ, ոտքը բերուզակին վրայ դրաւ և իր երկաթեայ կրուկին ներքև փչրեց:

Վարադոյրն իջաւ անհնարին շփոթութեան մը մէջ: Անմիջա-
ջէս կ'փութան կարեւոր խնամքը շռայլել կոմսուհւոյն, բայց բո-
լորովին ի զուր . . . : Մեռած էր նէ, անյարիր մեռած:

Բժիշկներն՝ որ դերբնային բաներու հաւատ չունին, այս
չանթահարական մահն բացատրելու ելաւ ըսելով թէ պատճա-
ռն սրտի երակի մը խզումէն է: Խօկ արիւննալի արատն ուրիշ
բան չկրնար լինիլ ըսին, եթէ ոչ ճմլած խոց մը՝ որ երկու երեք
օր առաջ կոմսուհւոյն ճակտին վրայ կարծր առարկայի մ'ընդ-
հարումէն յառաջ եկած է, ղիպուած՝ որու մասին կոմսը հաս-
տատապէս կ'յայտարարէր թէ բնաւ տեղեկութիւն չունէր:

Միւս կողմէ՝ ընկերական շրջաններու մէջ գտնուեցան մար-
դիկ որ բաղդատեցին այս աղէտն Լոմանիի եղբրական մահ-
ուան հետ որոց լուրը միւսնոյն ժամանակ առին, և որ նորատի
սոլային մահուան խորհրդաւոր պարագաներէն, իր մարմինը
գտնուած դեղէն տարօրինակ հետեւութիւններ հանեցին և կի-
սաճայն ու գաղտնուգողի մեկնութիւններ սկսան տալ զիէն-
նական սրահներու մէջ:

Բայց այդ բացառութիւն մ'էր: Հասարակութեան մեծ մասը
համոզուած մնաց—և ըստ երևոյթին, այս էր նաև կարծիքն
Շէօնտօրֆ կոմսին որ անմխիթարելի մնաց իր կնոջ մահուն վրայ
և ճիշտ ինքզինք մեղապարտ նկատեց այն դժնդակ գոհարն
իրրև ընծայ նուիրելուն—թէ Անգոնիա կոմսուհին զոհ ընկած
էր կոյր ճակատագրին որ անբաժան էր անիծեալ քարէն, այն
առլէղ—բերուղակէն, և որ ահռելի մահուան կ'դատապարտէր
այդ քարով զարդարուելու յանդգնող բոլոր կանայքն:

Բարեբաղդօրէն, կ'յարէին ասոնք, այլ ևս ոչ զոք պիտի
սպաննէ:

Շ. ԳՈՐՊԷՆ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴԱՍ ԺԴ.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յօժարութեան կամ հակման սահմանը — Երբ ի քնին առինք քոր-
նունքներն, տեսանք որ բնազդն իր առաջին ձևն է որով մի-
զի կ'յայտնուի: Նոյնպէս զգայութիւնը տղոց համար յերեան
կ'ենէ իրենց յօժարութեանց կամ հակամարտութեան միջոցաւ: Կարելի է
սահմանել յօժարութիւնն այսպէս. խորն և բնական որոնողութեան
նշան մ'որով ճարտէ եւել կ'փնտռէ կարգ մը վեճակներ և խոյս կ'որո-
ւնէ: Այս յօժարութիւնը գլխովին բնազդային է և կ'կանխէ
մինչև իսկ հաճութիւնը և ցաւի գիտակցութիւնը:

Մանկան յօժարասիրտութեանը. — Ուրեմն՝ ինչպէս մարդս նոյնպէս
մանուկն ունի իր յօժարութիւններն ու հակումները: Մանկան
վրայ ասոնք աւելի շատ կ'երեւին, վասն զի մարդ անոնց ուժ-
գնութիւնը մեղմելու կամ դիմադրելու վարժած է դաստիա-
կութեան, փորձառութեան և հարկի շնորհիւ: Բարոյական
դաստիարակութեան գործն է մանկան յօժարութիւններն ու
հակումներն ուղղել և պարտ է ի նկատի առնուլ զանոնք լրջ-
րէն եթէ կ'փախաքի մանկիկը դնել բարւոյն ճամբուն մէջ:

Հիմնական յօժարութեան. — Յօժարութիւններն ամեն մարդոց
հասարակ, կամ մէկ մի անհատի յատուկ են: Առաջինները կըր-
նան մէկ յօժարութեան վերածուիլ, որ է պետիկ պահպանութե-
ան: Իսկ միւսներն այս էական յօժարութեան այլափոխութիւն-
ներն են, որ քիչ շատ կ'կազմեն, ըստ անձի, բնաւորութիւննե-
րն և բարեխառնութիւնները:

Յօժարութեանց բաժանումը. — Բայց կարելի է երեք դասակար-
գի բաժնել բոլոր հասարակ և մասնաւոր յօժարութիւնները.

ա) Անհրաժեշտ յօժարութեան, որ նպատակ ունին նոյն իսկ մարդ-
էակին իսկական օգուտը:

* Տէ'ս Նոյեմ', ամսագիր, երես 303:

բ) Անկերային կամ համակրական յօժարութիւնները, որ զերազոյն են քան առաջիններն և որոց միջոցաւ անհատն իր բարիքը փնտռելով, զայն կատարեալ կ'ըզտնէ միայն երբ ուրիշներուն բարիք կ'մատակարարէ:

գ) Գիերաբոյն յօժարութիւններն, որոց առարկան է մեզի յատուկ զերազոյն վայելումներ և որ կ'ձգտին դէպ ի նշան: Կարելի է նաև անուանել զանոնք քարոյական յօժարութիւններ:

Այս յօժարութիւններէն կ'ծագին պայծառութիւնն ու նախորդ դասին մէջ ըսինք:

Անշնական յօժարութիւններ. — Եռասիրութիւն. — Մանկան անձնական յօժարութիւնները քննելէ առաջ՝ կարևոր է ճշտել զիտնալ թէ ինչ կ'նշանակէ եռասիրութիւնը: Վասն զի երբեմն կ'ըսուի թէ այս զգացումն մարդկային բնութեան հիմը կ'կազմէ, թէ մարդ տրամադիր է միշտ ամեն բան իր անձին համար հոգալ և թէ՛ ի մասնաւորի, մանուկն էապէս եսասիր փոքրիկ էակ մ'է: Պարտ է, արդարև, խոստովանիլ, որ բնութիւնը մեզի տուած է իբրև առաջին կանոն սիրել մեր անձն, և այս ընկելով՝ կ'ըզդէ մեզ հնազանդիլ իր էական օրէնքին՝ որ է մեր էութեան և մարդկային սեռի պահպանութիւնը: Բայց եսասիրութիւնն այս տեսակէտով՝ բնաւ մոլութիւն չէ. հակում մ'է որ կրնայ դիւրաւ վատթարիլ, որ կրնայ մեզ մոլեկան եսասիրութեան սահուն ճամբուն մէջ դնել, բայց ինքնին դատապարտելի չլինար համարուիլ: Բնական հակումներու ծայրայեղութիւնն է, մեր յատուկ բարիքը փնտռելու ծանրագոյն փափաքն է ի վնաս այլոց օգտին, որ կ'կազմէ եսասիրութեան մոլութիւնը: Գաստիարակութեան պարտն է անձնական յօժարութիւնները զսպել, և այնպիսի սահմանի մը մէջ պահել որ մեր յատուկ բարիքը չնկատուի երբեք մեր կողմէ իրրև փոխ բարիք:

Անձնական յօժարութեանց բաժանումը. — Անձնական յօժարութիւնները կրնան լինիլ. ա) մարմնական, երբ մարմնային լաւութեան կ'պատկանին: Եւ այն ժամանակ կ'կոչուին պիտոյ: Բ) հոգեկան, երբ մեզ կ'մղեն միայն հոգւոյն վայելած գոհացումներուն: Գ) Խառն, երբ թէ մարմնային և թէ հոգւոյն օգուան ունին իբրև նպատակ:

ա) Մարմնական պիտոյ. — Մարմնային պիտոյից մէջ անհրաժեշտութեան պիտոյքն զատ՝ որու վրայ արդէն խօսեցանք, դաստիարակին զիտելիք և չափովն գոհ ընելիք կարևորագոյն պիտոյքն է:

շարժումը: Մանկան համար առողջութեան, աճման և մինչև իսկ երջանկութեան առաջին պայմանն է շարժումը մարմնույն: Հիմնական, անհրաժեշտ պիտոյք մ'է զոր երբեմն դպրոցը չէր յարգեր, և որմէ այժմ մեծագոյն օգուտը քաղելու կ'ջանայ՝ հետեւապէս կարգապահութիւնն աւելի թոյլէ և աշակերտն աւելի ազատ: Ի վերջէ դաստիարակը կ'իմանայ որ դերագանց դաստիարակութիւնը մանուկը մարդամեքենայ ընել չէ, այնպէս որ միայն իշխանութեան կամ խարտղանի ներքեւ շարժի, այլ ուսմունքն աւելի հրապուրելի ընելու համար, պէտք է տալ մանկան շարժելու բանաւոր ազատութիւն մը, որու չգոյութենէ ոչ մարմինն և ոչ իմացականութիւնը կրնան զարգանալ:

Չբոսանքն աւելի երկար կ'տևեն կամ աւելի յաճախ կ'լինին. ուսուցիչն աւելի ներողամիտ, այն վարժութիւններն որ մարմնային գործունէութիւն կ'պահանջեն աւելի ստէպ կ'կատարուին, մեթոտներն իսկ այս պիտոյից համեմատ կ'գործադրուին որ զանոնք գոհ ընեն: Մայրական դպրոցի մէջ՝ Ֆրեօպելէ եղանակներն, ձայնական ընթերցումն, սև տախտակի վրայ գրավարժութիւնը, բազմաթիւ հարցումներն, ամեն ինչ կ'աջակցին տալ մանկան իր տարիքին այնքան կարևոր շարժման ազատութիւնը:

Կաճաց Կերպարան-Ինքնը պէտքից իբայ. — Բայց որովհետև մարմնական պիտոյից գոհացումն ինքնին լաւ բան է, պէտք չէ կարծել որ միշտ կարելի է անոնց համակերպիլ անպատիժ: Ժամանակ մը կ'զայ, ամենուն կենաց մէջ, երբ կազմ, լուսավիտ կամ քըն, ինքնիրեն տէրը, պարտի վարել առանձին մարդս: Դաստիարակութեան պաշտօնն է նպաստել ձկտմանց զօրութեան բնազդից և յօժարութեանց վրայ: Վասն զի եթէ կամքը կանոնաւորապէս չուղղուի, եթէ անխոհեմ է և անխորհուրդ ուղղութիւն մ'ստանայ, պիտոյքը չափէն աւելի գրգռելու պատճառ կ'լինի, և այն ժամանակ մարդուս բարոյական կեանքը կը վտանգի: Պարտ է յիշել ինչ որ արդէն ըսինք սովորութեան վրայ: Մեր առաջին յօժարութիւններն երբ մի անգամ գոհացում գտնեն, հետաջնեա՛ն բուռն կ'դառնան և մանկան ու մարդու մէջ հաստատուելիք ներդաշնակ հաւասարակշռութիւնը խանգարման կ'մատնուի: Կամքը պարտի ինիլ արթուն պահապան մ'որ պիտի որոշակի գծէ այն սահմանն ուսից բնազդմունքը չպիտի կարենան անցնիլ:

Պէտքից և ճարտարան-Ինքնը յարաբերութիւնը: — Սակայն մեր ուլե-

տոյից դժնացում տալու բնական միտքն է պատճառ ճարտարութեանց և անոնց հրաշալի արտադրութեանց: Վասն զի՝ եթէ բնութիւնն բնազդի միջոցաւ կհայթայթէ կենդանեաց պիտոյքը, մարդուս ալ տուաւ իմացականութիւնն, հնարիչ, հաստիչ իմացականութիւն մը, որ ոչ միայն անհրաժեշտն ու կարեւորը կ'հոգայ ու կ'վայելէ, այլ և կ'մնտոէ նաև հաճելին: Մարդկային միտքը միշտ արթուն, աշխուշ կ'կատարելագործէ իր գիւտերը:

Այսպէս մարդս, օրինակի համար, ի սկզբան ապաստան կը մնաւէր ծառերու տերեւներուն ներքեւ, հիւսսուած ճիւղերով հիւզ կ'չինէր, ապա սկսաւ գործածել տուն որու տանիքը խողանէ էր, և ի վերջէ՝ արհեստը ճարտարութեան հետ միանալով մարդկային բնակարանն աւելի զարդարուն և հանդիստ եղաւ: Դաստիարակութեան նպատակն է մարդկային գործունէութեան նպաստել և զայն ըստ կարի թելելն:

Բ) Հոգեկան պիտոյք. — Այս պիտոյից շնորհիւն է որ մարդ իրօք ցոյց կ'տայ իր գերազանցութիւնն անասնոց վրայ: Այս պարագայիս մէջ զգացողութիւնը չէ գործողն, այլ միտքն որ տիրապէս կ'հրամայէ և մանկան իսկ զգալի կընէ հոգեկան պիտոյքը: Զգացումն զգացողութեան դերը կ'կատարէ:

Հոգեկան պիտոյից Բաժանմունք. — Այս պիտոյքն կրնան ունենալ երկու ձևով. ա) ինքնասիրութիւն, կամ ինքնուրոյն յարգ. Բ) իշխանութեան տենչ կամ փառասիրութիւն, որ գործունէութեան մի ձևն է:

Ինքնասիրութիւն. — Կարելի է սահմանել այսպէս ինքնասիրութիւնը, քնադէ որով մարդ ինքնէն կ'յարգէ: Այս զգացումը չ'միշտ անձուկ, գժուձ և պարսաւելի: Երբ մէկն ինքզինք կ'յարգէ, վասն զի մարդ է, կամ լաւ ևս, երբ մարդ ընդհանրապէս ինքն իր մէջ կ'մեծարէ մարդն քան իր յատուկ անձնաւորութիւնը, արժանապատեան զգացում մը կ'յայտնէ, և չէ թէ ինքնասիրութեան: Երբ մէկն ինքզինքն ուրիշ մարդոց հետ բաղդատմամբ իր անհատականութեան արժէք կտայ և միտքաբ կ'յայտնէ անոնց հաւասարը ինիլ քան ստորակարգ եւլն, երբ իր իրաւանց գիտակ է և չթողուր որ այդ իրաւանց վնաս հասնի, այս պարագայիս մէջ ինքնասիրութեան կ'հպատակի, որ զխովին տարբեր է արժանապատուութենէ, բայց և այնպէս յարգելի ցորչալի չվատթարանար:

Պարտ է ինքնասիրութեան յարակից հանգամանք մը նկա-

տեղ անկախութեան զգացումը, պարտոյ զգացումը, որմէ կ'ծագի բարի նախանձու զգացումը:

Բարեխախտ. — Ինքնայարգութեան մի կնճուռ ձևն է բարի նախանձը կամ նախանձաւորութիւնը: Այս զգացման դրամամբ մարդս կ'նկրտի այլոց հաւասարիլ կամ գերացանց լինիլ, այնպէս որ եթէ չյաջողի կ'տառապի: Ուրեմն՝ նախանձաւորութիւնն այն յկարգն է որով մարդ կ'միտի ինչ նմանաց միջպարտաբեր դիւր ջը քանի: Այս զգացումն ի մեզ կգրգռէ յետին ծայր ակորժելի տղաւորութիւն մը, զոր յօժարակամ կ'փնտռենք: Երբ զայն մի անգամ վայելենք: Հետեւապէս դիւրին է ըմբռնել թէ որքան խոհեմութիւն ու ճարպիկութիւն պէտք է ի գործ դնելու այդ զգացումը դաստիարակութեան մէջ, և թէ որքան հեշտ է աշնահոսութեան վերածել նախանձաւորութիւնն՝ որ ինքնին այնքան օրինաւոր և ազնիւ զգացում մ'է, եթէ անտի օգուտ քաղելու միջոցը անգիտենք:

Պարտէ զանազանել խնամօք նախանձաւորութիւն չար նախանձէն, որով մարդ կ'շանայ բարձրանալ ուրիշը վար զարնելով: Փառաց «բն» ևս հակում մ'է որ ինքնայարգութեան կ'կապուի և որ կ'ցուցնէ թէ մարդ կ'փափաքի այլոց համարումը վայելել:

Մանկայն ինքնասիրութիւն. — Մանուկը դեռ ևս գեղեցիկը տգեղէն, գերազանցութիւնն նուաստութենէ չզանազանած շատ կ'զգայ գովեստը կամ պարտաւր: Ա'արտասուէ նա եթէ մերժես բռնելու իր փոքրիկ ձեռքը զոր կ'կարկառէ ի նշան սիրոյ, ուրախ կ'երևի նա եթէ իր վրայ նային զմայլումով: Ա'ախորժի՝ երբ իր վրայ խօսին, գոհ կ'լինի երբ իր սիրալիր շարժումներն իրարու պատմեն: Բայց այս մանկային ինքնասիրութեան զգացումն վատ ունայնասիրութիւն կ'դառնայ: Հետեւապէս պարտէ այս հակումն կանուխկեկ ուղղել և անոր վրայ հսկել:

Այս ունայնասիրութիւնն, կըսէ Պ. Բէրէշ, այն պէտքն որով մանուկը կարծէ թէ գերազանց յատկութիւններ ունի, կրնայ շատ դիւրաւ ունայն յատկութեանց պարծենկոտութիւն մը դառնալ:

Մանկան ասպագայ բնաւորութեան յետին ծայր փնասակար է այն հակումն որով ծնողք և ուսուցիչներ շատ անգամ պարծենկոտութեամբ կ'գովեն անոր մտքի և սրտի յատկութիւնները: Այն մանուկն որու օր մ'ըսին թէ խելք ունի, պիտի ջանայ իր խելքը ցոյց տալ, և այս ընթացքով անտանելի պիտի լինի:

Յէնէլ՝ այսպէս կ'խօսի այս արուեստակութեան վտանգին վրայ: «Այն հասակին մէջ՝ ուր մանուկն միշտ գովեստ լսած է և երբէք հակառակութիւն, ինքնուրոյն անըջական յոյսեր կը ստեղծէ, որ ի վերջէ պատրանաց կ'տանին: Տեսած եմ՝ մանկիկներ որ կարծէին թէ մարդ իկ իրենց վրայ կ'խօսին ամեն անգամ որ ընկերութեան մէջ գաղտնի խօսին՝ վասն զի դիտած են որ ստէսլ այդպէս գաղտնի իրենց վրայ խօսք դարձած է. կ'երևակայէին թէ միայն արտասովոր և սքանչելի ձրից տէր են: Արեմն պարտ է հոգ տանիլ տղոց վրայ, առանց ցոյց տալու որ մեր մտածութեան առարկաներն են . . . վասն զի ունայնասիրութեան և անձնապատանութեան վտանգն միշտ աւելի մեծ է քան թէ կանխահաս դաստիարակութեան պտուղն որ այնքան աղմուկ կ'հանէ:

Շատ աւելի դիւրին է նախահոգ կանոններ ցոյց տալ այս թերութեան առաջն տունլու համար, քան թէ ազդեցիկ և կըտրուկ միջոցներ աւանդել զայն ջնջելու: Լուադոյն եղանակն է կրթել մանկունքն այնպէս որ պարզ ձևեր, պարզ ընթացք ու լեզու գործածեն, խոհեմութեամբ խօսին իրենց վրայ, երբեմն միայն իրենց յատկութիւնները գովեն՝ և ստէպ մտերմութեան մէջ. վասն զի ինքնասիրութիւնը փիւնիկի կ'մանի, կ'վերածնի իր անհիւն և կրնայ իսկ յաղթական կանգնիլ խոնարհամտութեան դիմակով: Եւ արդէն յայտնի է. կայ մոլեկան խոնարհութիւն և առաքինական խոնարհութիւն: Պէտք է նաև կարծել որ հրապարակաւ, ամեն օր նուաստացնել մանուկ մը, այն պատրուակաւ թէ շատ ինքնասէր է, այդ հակուրդ լիովին ջնջել է: Այս կերպով թերևս անոր արժանասիրութեան և պատուոյ զգացմունքը կ'սկիարանան, զգացմունք զոր՝ ընդհակառակն, պարտ է մշակել:

Վերջապէս՝ մանկանց և այն անձանց մէջ որոց բարոյական գիտակցութիւնն անմշակ մնացած է, ինքնասիրութիւնը կրնայ մինչև անգամ մոլութեանց մէջ տեսնուիլ: Կարելի է որ մարդ ինքնասիրութեան շնորհիւ մեղաց գոռոզութեամբ իսկ պարծի, և ինքնասիրութեան այս մոլորանքն ցոյց կ'տան մեզի անոր տուուէն չուրիւն, այսինքն մարդկային զմայլումն իր զօրութեան վրայ, զօրութիւն որ կրնայ կոչուիլ գեղեցկութիւն, գիտութիւն իմացականութիւն, արիութիւն կամ նենգամտութիւն, յանգ դնութիւն և մինչև անգամ անգթութիւն:

Փառասիրութիւնը. — Փառասիրութիւնը յառաջ կ'գոյ այն հա-

ճոյքէն զոր մարդ կ'զգայ ինքն իր մէջ ունեցած գործունէութիւնը ցոյց տալով: Աստի կծագի հրաճանքը և պրապեթան պէտքն, որ գլխովին տարբեր է երեւեալ պարագայէն: Այս վերջինը ստորին ու անշա՛ գգացում մ'է: Այս երկու պիտոյից մէջ սա տարբերութիւնը կայ որ առաջին պարագային մէջ մարդ ի սէր զօրութեան զօրութիւն կ'իյնտուէ, մինչդեռ երկրորդ պարագային մէջ իշխանութեան երևոյթով միայն գոհ կ'իլին:

Խառն յօժարանքներ. — Կան նաև յօժարութիւններ որ թէ մարմնից և թէ հոգեւոյ անդորրութիւնը կ'իմտուն. ասոնք խառն յօժարանքներն են: Այս պարագայիս մէջ կ'երևին կենցաղաւորանքներ և սեպհականութեան բնաւոր:

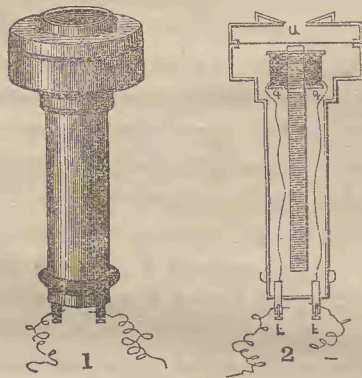
Սեպհակահոռն-Լեւոն Բնապարտ — Մանուկը շատ երջանիկ կ'լինի եթէ չուտով իրեն յատուկ, սեպհակահոռն Բոն մ'ունենայ: Ամեն մարդ կրնայ յիշել թէ Բնչ ուրախութիւն զգացած է երբ դեռ ևս մանուկ, առաջին անգամ կարող եղած է ըսել. Ե՛մ գրիչս, Ե՛ս սենեակս, Ե՛մ սնտուկս . . . : Բայց այդ հակումն թէ և ինքնին ընտիր, քանի որ խնայողութեան հիմն է և մի շատ ընկերային առաքինութեանց պայմանը, կրնայ չուտով վատթարիլ՝ եթէ հոգ չտարուի, և այն աստիճան մոլորեցնել որ մանուկն ճշտիւ իւրացնելու պիտի ջանայ մի շատ բաներ որոց աչք տնկած է: Առատասիրտ կամ ժլատ՝ ինչ որ լինի, այս փափաքը չպիտի կարող լինի զսպել, եթէ մանկական հասակէն չէ վարժած ու ըրչին գոյքը յարգել, ինչպէս և կ'փափաքի որ իրենն ալ յարգեն: Թո՛ղ մանուկն իր յատուկ և ընտանի իրերը պահէ, խնաւէ, կարգով շարէ, ոչ ոք կարող է այս մասին բան մ'ըսել, նա մանաւանդ այս սովորութիւնները վերջէն կրնան իր երջանկութեան նպաստել: Բայց պարտի միշտ զանազանել իր գոյքն իր դրացւոյն գոյքէն: Այս կարգի իրաց մէջ ամենէ թեթեւ սխալ մունքը կրնան դժնդակ հետևութիւններ յառաջ բերել, և այդ սխալմունքը թէ պատժուին և թէ ներուին, միշտ յանցապարտ կ'մնայ այն որ անհոգութեամբ անտես կ'առնէ:

Ահա աստիք եւն մանկան անձնական յօժարութիւններն, ըն-
կերային յօժարութեանց վրայ յաւորդ դասին մէջ պիտի խօսինք:

4.

ԲՆԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒԹԻՒՆ*

Հեռախոս. — 1837-1872. — Թէև հրաշալի է հեռագրական գործիքին զօրութիւնն որով կարող կ'լինինք աշխարհիս ծայրը իսկոյն լուրեր հաղորդել, սակայն այս վերջին տարիներս աւելի հիասթաշ և միանգամայն աւելի պարզ գործիք մը հնարուեցաւ: Այս է հեռաձայնը՝ փոքրիկ գործի մը՝ որ երբ թելի մը ծայրը կցուի, մինչդեռ համանման գործի մը միւս ծայրը կապուած լինի՝ կարող ենք մղոններով հեռի գտնուող անձի հետ խօսակցել, այնպէս որ ոչ միայն նա կրնայ մեր արտաբերած խօսքը լսել, այլև մեր ձայնին հնչումները ճանչել:

Պատկեր 70

1 Պէլ հեռախոս. 2 Նոյնի հարստաց

Ա. երկաթի տախտակ. Բ կապող երկաթի գոգ. Գ Գ գալար մետաքսե թելով փաթթուած Բ ին շուրջը. Դ մետաքս մագնիս. Ե Ե կցող թելեր:

Ըստ սովորականին շատ մարդիկ աշխատած են սոյն գործին կատարելագործելու: Բէյն յԱմերիկա, Լա Ռիվ և Ռէյս յԵւրոպա և յատկապէս վարլէյ յՄնգլիա փորձերը րած են հեռաւոր խօսակցութեան հնարը գտնելու,

* Տե՛ս Նոյեմբեր ամսաթիւ, երես 314:

մինչդեռ բնիկ Շիրակոյի էլիզա կրէյ մարտկոցով գործող
գործի մը շինեց, որու միջոցաւ կարելի էր ձայներ հեռուն
հաղորդել: Բայց Պոսդոնի մէջ կրէհամ Պէլ ուսուցիչն
1876ին յաջողեցաւ վերջապէս այժմ գործածուած պար-
զագոյն հեռաձայնը շինելու փառքը ստանալ: Այս հե-
ռաձայնին գծաձևը կ'երևի 70 պատկերին մէջ, քոյն ու-
նենալով իր մէկ հատուածը: Գործիքին մի ծայրը կտա-
ռած թելերէն մին կ'երկնայ և երկրներէ անցնելով
կ'կցուի ուրիշ գործիքի մը ծայրն որ բոլորովին առաջնոյն
նման է, միւս թելը հողին հետ կցուած է: Արդէն տեսանք
որ Ֆէրատէյ կարող եղաւ թելի գալարի մը մէջ արտա-
դրել ելեկարական հզօր հոսանք մը՝ մագնիս մը գալարին
կեդրոնին մէջ դնելով և հանելով: Պէլի հեռաձայնին մէջ
մնայուն մագնիս մը Գ. ունի կակուղ երկաթ մը Բ. անոր
մէկ ծայրին կցուած և այս կակուղ երկաթին շուրջը մե-
տաքսով փաթ թուած պղնձե թելի գալար մը կայ: Կակուղ
երկաթի ձողէն քիչ մը հեռու կայ երկաթէ տախտակ
(թիթեղ) մը Ա. որու վերի կողմն կ'բացուի ծակ մը զայն
պարփակող փայտէ սնտուկին մէջ և ահա այս ծակէն կը
խօսի մարդը: Ձայնին թրթռումներն երկաթի տախտա-
կին մասնիկները կ'թրթռնեն, այնպէս որ տախտակն վեր-
ու վար չշարժիր ամբողջովին, այլ հաւանօրէն բոլոր մա-
կերևոյթը կ'ցնցուի: Այս թրթռումը կ'ազդէ կակուղ եր-
կաթի ձողին վրայ, որ՝ պէտք է յիշել, մնայուն մագնիս
մը չէ, այլ վարի մնայուն մագնիսին դադելով միայն կը
մագնիսանայ: Այսպէս կակուղ երկաթին մագնիսացումն
ամեն մէկ ձայնին կ'փոխուի թրթռումին զօրութեան և
ձևին համեմատ: Այս փոփոխութիւնն իսկոյն ելեկտրա-
կան հոսանքներ յառաջ կ'ընեն Գ, թելադատ գալարին
վրայ և այս հոսանքներն թելին երկայնքը հոսելով՝ կ'անց-
նին անմիջապէս միւս ծայրը դանդաղ մարդուն՝ եթէ սա
մղաններով հեռու լինի անգամ: Իրաւի՝ անհնար է գրե-
թէ ըսել թէ այժմ հեռաձայնի մասին եղած նորանոր
բարեօքմունք մինչև ուր պիտի տանին մեզ: Պ. Էտիսըն՝
Ամերիկայի հանրածանօթ գտիչն այժմ շինած է բնածխէ

հեռաձայն մը, որ երբ մարտկոցի մը շրջանակին մէջ զետեղուի 115 մղոն հեռուէն արտասանուած բառերն դիւրաւ լսելի կընէ բազմաթիւ ունկնդիրներու, և պիտի գայ ժամանակ մ'որ Լոնտոնի մէջ արտասանուած ճառեր Սնդիկոյ ամեն կողմերը պիտի լսուի բազմամբոյն ժողովներու մէջ:

Հարցախնդար Գրեյթը Լարտների Համաժողովարանը: Յէրատէի Փորձական Խոսարկութեան Եւկարակոնութեան վրայ: Դէնտալի Յէրատէյն: Իրբեւ գտիչ: Յէրատէյի Այլալան Ղերութեան Բնութեան, Բրոգտոր. արեւ: Հերշէլի Ընդունի Ընկերութեան: Պրէնտի Դասալիքի Բնութեան Ընկերութեան 188:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ*

ԴՐԱՄԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ԱՐՁԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ծան. — Արտագրութեան երրորդ գործակն ու աջակից դրամագլուխը հարկ է որ ըստ կարգի վարձատրուի: Դրամագլուխի վարձքինը կ'հոշուի շահ:

Սովորաբար այս շահը կ'հաշուի տարին այսչափի վրայ՝ փոխառուին կողմէ գործածելի շրջուն դրամագլուխից համար. այսպէս՝ հարիւր ֆրանքի փոխառութեան համար կ'ըսեն տարեկան հինգ ֆրանք: Իսկ հաստատուն դրամագլուխից համար՝ վարձքինը կ'հատուցուի տրուած ծառայութեան և հաւանական նուազման համեմատ:

Դրամագլուխի շահուն մէջ երկու տարր կայ. առաջինն է ապահովութեան պարգև մ'որով կ'փոխարինուի շահու դրուած գումարին հաւանական կորուստը, երկրորդն է պարզապէս դրամագլուխի վարձքինը:

Այն երկիրն ուր անշահ օրէնք և անշահ դատաւորներ կան փոխառուին կրնայ իր տուած գումարը չտանալ: Ուստի պայման կ'ընէ հարկւրին այսչափ պարգև, որ՝ միջին հաշուով, վը-

* Տե՛ս Գեկանով. ամսաթիւ, 1888:

անգը կ'իստփին կ'գոցէ։ Այս է պատճառն որ չահու տոկոսը չատ բարձր է բարբարիկ երկիրներու մէջ։

Դրամագլուխ փոխ տուողը կ'գրկուի տուած գումարէն. իսկ փոխառուն զայն կ'վայելէ և օգուտ կ'քաղէ. ուստի բնական է որ այս երկրորդն առաջնոյն վճարէ փոխարինութիւն մը, վարձք մ'այս վայելման համար։

Այս վարձքինը բարձր կ'լինի եթէ սակաւ են փոխատուները՝ փոխառուներու համեմատութեամբ, իսկ վարձքինը ցած կը լինի եթէ փոխատուներն շատ են, և փոխառուները սակաւ։ Այս է առաջարկի և խնդրարկի ընդհանուր կանոնը։

Բայց երբ կ'շատնան փոխատուներն և իրենց դրամն չահու դնել կ'ուզեն։— Երբ բաւական հարուստ մարդիկ կան որ կարող են խնայողութիւն ընել անտեսութեամբ։ Հօլանտայի մէջ՝ 1787 դարէն սկսեալ չահն իջած էր հարիւրին երեքի և մինչև անգամ երկուքի։ Այն մարդ կ'աշխատէր, առևտուր կ'ընէր և ոչ ոք իր եկամուտն ամբողջովին կ'սպառէր։

Նոր կ'շատնան փոխառուները.— Երբ ձեռնարկութեան ու գին զարգացած է և երբ բնութիւնը միանգամայն բաղմամբիւ և չահաւէտ պաշտօններ կ'ընծայէ ճարտարութեան։

Միացեալ—Նահանգաց մէջ առատ է դրամագլուխն, ինչպէս նաև զանազան ձեռնարկներ — անվար հողերու մշակութիւնը, գնելի հողեր շինութեանց համար, տուներու, դործարաններու, երկաթուղիներու կառուցումն մեծ վաստակներ յառաջ կ'բերեն, հարիւրին տասը, քսան, երեսուն։ Զեռներեց մարդ մը պատրաստ է դրամագլխի համար տարին հարիւրին վեց, ութ վճարել։ Ահագին հարստութիւններ չուտով կ'գոյանան։ Կարելի է յիշատակել՝ քանի մը տարիներու մէջ հինգ հարիւր միլիօն Փրանք դիզող անձեր։

Շահը նստալէւս կ'իջի.— Այն երկիրներն ուր ժողովուրդն բաղմամբիւ և վաղուց հարուստ է, ինչպէս Անգլիա, չահու տուկոսը նուազելու վրայ է, երկու պատճառաւ. մէկ կողմէ՝ դրամագլուխներն խնայողութեամբ կ'առատանան անդադար, և միւս կողմէ՝ դործունէութեան ասպարիզն, այսինքն՝ գնահատելի հարստութեանց աղբիւրները կ'նուազին։

Շահու տոկոսի այս նուազման հակումը հարուստ երկիրներու մէջ կրնայ արգելուիլ, երբ դրամագլուխն օտար երկիրներ կ'փոխադրուի և չահու կ'գրուի, նոյնպէս երբ հարստութեան նոր աղբիւրներ, կամ ճարտարութեան այլ և այլ զարգացած

միջոցներ կ'գտնուին՝ որ ծանր տոկոսով դրամադուխ կ'ստանան, բայց չահաւէտ լինելու պայմանաւ, ինչպէս են՝ օրինակի համար, երկաթուղիները:

Եւրոպա 1850էն մինչև 1879 չահու տոկոսը բարձրացաւ, վասն զի համայն աշխարհի մէջ՝ ցամաքային թերակղզիքով և ծովասոյց պարաններով հաստատուած երկաթուղիներն, հեռագիրներն, երկաթուղիները, տիկադրութեան և ուղղման համար ջրանցաններն, նորանոր գործատուներն, դրամատուներն, կապային լուսաւորութեան համար շինութիւններն, ամեն տեսակ չահաւէտ ձեռնարկներն արդիւնաւորեցին և լաւ փոխարինեցին նորակազմ դրամադուխները:

Երբ՝ բոլոր աշխարհի մէջ՝ օգտաւէտ մեծ գործերն աւարտին և ամեն ուրեք ճարտարութիւններն իրենց տրամադրութեան ներքև ունենան արտադրութեան կատարելագործեալ միջոցներ, պիտի գայ ժամանակ մ'որ նոր դրամադուխը չպիտի գտնէ չահարեր գործածութիւն: Ահա այս վիճակն է՝ զոր Ս. Միլ մնայուն վիճակ կ'կոչէ, և անոր մէջ կ'տեսնէ մարդկութեան համար երանաւէտ կացութիւն, ո՛ր մարդ չպիտի ստիպուի, կ'ըսէ, հալիլ ու մաշիլ միշտ դրամի հետամուտ լինելով: Իրաւունք ունի: Մեր բարձր ճակատագրին ճշմարտապէս արժանի կեանքն Սոկրատի ժամանակակից Աթենքի քաղաքացւոյն կեանքն է, երբ փիլիսոփայութեան, արուեստի և հասարակային գործերու կ'սպարապէր, այս պայմանաւ սակայն որ օրուան կէսն արդիւնաբեր աշխատութեան մը նուիրուած լինի:

Շահու նուազման ծանրագոյն սահմանն ո՞րն է: Երբ խնայողութեան վարձքն անբաւական լինի և մարդիկ լաւագոյն համարին արտադրուած հարստութիւնն անմիջապէս սպառելու: Երբոր խնայուած հարկը ֆրանքն միայն յիսուն սանդիւմ չահ բերէ, խնայող անձերու թիւը պիտի նուազի:

Պէտք չէ մոռնալ սակայն որ ապագային հոգը ստէպ այնքան մեծ է որ մարդիկ միշտ պիտի յորդորուին դրամաբիղի մէջ գանձելու, թէև այդ արկղին մէջ դրամը չահ չ'ընայ բերել:

Երբ դրամադուխ վարձքինը բաւական չ'իյնի, և մարդիկ չ'ըզուրին նորանոր դրամադուխներ յառաջ բերելու, բո՛ւլ է թէ մարդկային ազգն իր արտադրութեան ներքև պիտի ունենայ արտադրութեան բոլոր կարեւոր միջոցները: Այն ժամանակ, այդ միջոցները լաւ պահելու պայմանաւ, մարդիկ պիտի կարենան անմիջական վայելմանց յատկացնել ամեն տարի ինչ որ աշխատութիւնը պիտի արտադրէ:

Բայց այդ ժամանակը տակաւին չատ հեռու է:

Շահու ըրինաւորութիւնն և վարչի իւր ըրենքը. — Հին ժամանակ բարոյական զգացումն, Արիստոտել, Եկեղեցւոյ Հարք և եկեղեցական իրաւունքը դատաւարտած են ամեն շահ շատ խիստ ոճով, իբրև գողութիւն և մարդասպանութիւն: Կատոն կ'ըսէ. «Մեր նախահարց օրէնքը կ'դատաւարտէին գողը կրկնապատիւը հատուցանելու և շահով փոխ տուողն՝ քառապատիւը:» Դարձեալ Հռոմի մէջ կ'ըսէին. «Ինչ է շահով փոխ տալն, ինչ, մարդ սպաննելը:»

Այս դատաւարութիւնը հիմնուած է նախ՝ դրամագլխի խնդրոյն թիւրիմացութեան վրայ, երկրորդ՝ շահով փոխ առնուած դրամէն յառաջ եկած չարեաց վրայ:

Գրամագլխի վրայ ծուռ կարծիք կար: Կ'կարծուէր որ դրամագլխն մի միայն դրամ էր, որ իբր այն, ապարդիւն է: «Շահը, կ'ըսէ Արիստոտել, այն դրամն է որ դրամ կ'ծնի, և այս՝ ամեն շահերէ աւելի բնութեան հակառակ արդիւնք է:» Ի Հռոմ նոյն կարծիքը կ'գտնենք. — Դրամն չէ կարող դրամ ծնանել. — Արդարև՝ քսան ֆրանքնոց մը չ'իրնար, տարիէ մ'ետք՝ մէկ ֆրանք արտադրել այդ դումարին վարձգինը վճարելու համար:

Հիները կ'սխալէին խնդրոյն երևոյթէն: Իրաւի՝ դրամը չարագրեր բան մը, բայց դրամն է միջոցն, որով կ'ստացուին պաշար, գործիներ, մեքենաներ, ի մի բան՝ դրամագլխի, որ է ապէս արդիւնաբեր է, վասն զի անոր շնորհիւն է որ աշխատութիւնը կ'արտադրէ ամեն բան: Ինչպէս Պէնթամ կ'ըսէ, Արիստոտելի պատասխանելով. ոսկի տարիկ մը (պարսկական հին ոսկեդրամ) չէ կարող ծնանել ուրիշ տարիկ մը, բայց այդ ոսկեդրամով կարող եմ խոյ մը և մաքի մը դնել, որ ինձ դառնուկներ պիտի տան և հօտ մը պիտի ունենամ:

Հին ժամանակ՝ շահաբեր փոխառութենէ յառաջ եկած չարիքն այդ շահն ատելի կ'ընէին, վասն զի շատ անգամ թրջուառները փոխ կ'առնէին ասորելու, և չէ թէ փոխառութենէ օգուտ քաղելու համար: Պարտուց շահն կ'լափէր դրամագլխն: Փոխառուն խալոյն թշուառութեան և պարտատէրին ճանկին ներքև զոհ կ'մնար: Այս է Հռոմի գուհիի ժողովրդեան պատմութիւնը:

Երբ Հռոմէական Երկոտասան Տախտակներու օրէնքը կարգայ մարդ, իսկոյն կ'իմանայ որ ժողովուրդը պարտատէրներու ձեռքէն աղաւելու համար խոյս կ'տայ Նուիրական լեռը:

Իորայէլացոց մէջ՝ չահաբեր փոխատուութիւնը կ'նկատուէր իրրէ կործանման և տանջանաց պատճառ, ուստի արգիլեալ էր հրէի մը ուրիշ հրէի փոխ զրամ տալ չահով, բայց ներքին էր օտարականներու նկատմամբ:

Կանոնական իրաւունքն ու եկեղեցւոյ հարք, ամեն չահ դա՛ տապարտելով՝ միայն կ'համակերպէին արդարութեան դադա՛ փարին որ այս մասին կ'տիրէր ի Յունաստան, ի Հռոմ և Հին Կտակարանի մէջ:

Սակայն հասուն քննութիւն մը ցոյց կ'տայ որ չահն թէ արդար է և թէ կարելոր:

Արդար է՝ վասն զի այն որ դրամագլուխ մը կ'կապէ, արօր մը, օրինակի համար, պէտք է որ վարձատրուի ըրած զոհողութեան համար, քանի որ չսպառած էր այն սլաշարն որ զինք սնոյց երբ ախատութեան այդ նոր դործին կ'չինէր:

Եթէ իր արօրը փոխ տայ ուրիշին, փոխառուն մեծագոյն արդիւնք մը պիտի ստանայ: Արդ՝ իրաւացի՞ է որ փոխառուն բոլոր այդ արդիւնքն իրեն համար սլահէ, մինչդեռ կատարեալա՛ դործեալ արօրին պատճառաւ իր արդիւնքն աւելցած է:

Այն որ փոխ կ'տայ և այն որ կ'գործածէ դայն երկու չահա՛ կիցներ են. արդարութիւնը կ'սլահանջէ որ իրենց մէջ բաժնեն արտադրուած վաստակը:

Շահը փոխարէնն է այն օգտակարութեան որ օրէ օր կ'արտադրուի ուրիշի վայելման յանձնուած իրէ մը:

Շահը միանգամայն կարելոր է: Եթէ դրամի չահը արգիլուէր կամ ջնջուէր, ստակ խնայողը միայն պիտի ջանար գանձելու ամեն խնայուած գումարներ, ինչպէս երբեմն դրամարկղի մէջ ամուր պիտի պահուէր. վասն զի ինչու համար մարդ իր դրամը վտանգի պիտի դնէր առանց վաստակի:

Այն ժամանակ ուր դրամագլուխ ոչ ոք պիտի ստեղծէր, ոչ ոք պիտի փոխ տար, ահա այս պիտի լինէր իրաց վիճակը:

Երբեմն՝ ամեն երկրի մէջ՝ վախի դէմ օրէնք կար որ չափա՛ դանց չահը կ'արգիլէր, այսինքն այն չահն որ հարիւրին հինգ, վեցը կ'անցնէր:

Այս օրէնքը գրէթէ՛ ամեն տեղ ջնջուած է, և իրաւամբ: Վասն զի անօգուտ էին և սլաշտպանելու սահմանուած անձե՛րու համար իսկ աղետաբեր:

Անօգուտ էին, վասն զի փոխատուն այդ օրէնքն անսլատիժ դրժելու միջոցը գիտէր, փոխատուութեան պայմանաժամին նո՛ս

րողման առթիւ յանձնարողէք պահանջելով, և այս նորոգումն յաճախ կ'սլատահէր: Աղետարեր էր, վասն զի փոխ տալու վըտանդը կ'աւելցնէր: Ուստի և այդ օրէնքը տոկոսը բարձրացնելու միայն կ'նպաստէր:

Իրաջ արատաւեան կամ հոռաղման աղբեցութեանը որոնք վրայ — Ո՛ր և է ձեռնարկիչ ամենէ աւելի կ'իտափաքի ձեռքն ունենալ չէ թէ զրամ, այլ պարէն, նախնական նիւթեր, գործիներ, մեքենաներ, ամեն ինչ որ աշխատութեան միջոցաւ ի գործ դրուելով՝ օգտակար իրեր յառաջ բերէ:

Սակայն զրամի կամ վարկի թղթերու շնորհիւն է որ ձեռք կ'ձգուին արտադրութեան այդ գործիներն, և զրամի ձեռով է որ փոխատուութիւնները տեղի կ'ունենան:

Իրամը շրջաբերութեան միջոց մ'է որ իրերը ձեռքէ ձեռք անցնելու կ'օգնէ: Աստի կ'հետեւի, որ եթէ զրամը հաղուադիւտ լինի, արդիւնաբեր դրամագլուխ արտադրելու այս միջոցն աւելի դժուարութեամբ կ'ստացուի և աւելի սուղ կ'գնուի:

Նրբ նաւեր պակսին ապրանաջ փոխադրութեան համար, նաւողջէքն աւելի սուղի կ'գայ: Նոյնպէս երբ զրամական միջոցները նուազին, չահը կ'բարձրանայ:

Միայն՝ քանի որ կ'սովորին մարդիկ առարկաները միայն ձեռքէն միւսին անցնել, վարկի թղթերու կիրառութեամբ, տոկոսի վրայ մետաղեայ զրամի նուազութեան ազդեցութիւնը կը պակսի:

Բաց աստի՛ եթէ զրամի նուազումը յարատեւէ, գիները կը իջնեն, և այսպէս ամեն զրամական միջոց աւելի առարկաներ դնելու պատճառ լինելով՝ շուկայի վրայ գտնուած դրամի քանակութիւնը կ'բաւէ, և իր նուազումն, այսինքն այն պատճառն որով զրամի կիրառութեան գինը կ'աւելնայ, անհետ կ'իլին:

Է. Լ.

Մ Ե Ր Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ր Թ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ա Դ Ր Ա Կ Ա Ն Ս Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ը

Այս հիւանդութիւնն ընկերային տնտեսութեան մէջ կ'երեւի տարրեր ձեռով, որ սակայն նուազ ակնեւ չէ: Հարուստը չունի վայելման անդորր ու խնդալից գիտակցութիւն և ոչ աղքատն թշուառութեան անտրտունջ հպատակելու համբերատարութիւն: Վասն զի՝ ըստ մարդկային նախատեսութեան, թշուառութիւնը պիտի տևէ շարունակ: Հարուստը մտալուռ վտանգի մ'երկիւղով կ'ապրի յարածամ, մարդոց և դիպաց մէջ անորոշ, թէ և ճշմարիտ սպառնալիք մը կ'տեսնէ, և իր հարստութիւնը կ'երևի իրեն իբրև պարզ փոխառութիւն մ'որ կրնայ օրին մէկը իրմէ կոշտաբար պահանջուիլ: Աղքատը կ'հալի ու կ'մաշի չար նախանձով, այլոց ստացուածքին աչք կ'տնկէ, ոչ իր մէջ և ոչ աշխարհի կազմութեան մէջ, ինչպէս որ ուսած է նկատել զայն, բաւական պատճառներ չգտնելու համար որ սլաքալի մնալ աղքատ, և կենաց խնջոյքէն անմասն: Խռովայոյզ անհամբերութեամբ լի՝ միտ կ'դնէ ներքին ձայներու որ կ'համոզեն զինք թէ հարուստին չափ իրաւունք ունի ամեն բարեաց: Հարուստը կ'երկնչի, աղքատը կ'յուսայ և տնտեսական պայմաններու մէջ կ'փնտռէ փոփոխութիւն մը: Ոչ ոք կ'հաւատայ այս պայմանաց յարատեւութեան, մինչև անգամ անոնք որ չեն համարձակիր իրենց կասկածներն ու երկիւղներն առանձին խոստովանիլ:

Ի՞նչ կ'տեսնենք ամեն քաղաքակիրթ երկիրներու ներքին քաղաքականութեան մէջ. ընդդիմութիւններն աւելի ծանր են, կուսակցական կռիւններն աւելի մոլեղին քան ուրիշ ու և է ժամանակ: Ներկայ իրաց փիճակին չափասէր պաշտպանները կը մեռնին, և ընդ հուպ պիտի անհետ լինին երկրիս երեսնէ: Ընդունայն կ'փնտռուի քաղաքական անդորրութիւն որ միտի այժմեան հիմնարկութեանց անպլայելի սլահպանութեան և փորձ փորձէ այս գաղափարին հակամէտ կուսակիցներ գտնել: Այլ ևս չկան պահպանողականներ: Պարտ էր սրբել քաղաքական

բառարանէն այս անուանակոչութիւնը, եթէ բառին իսկ և իսկ նշանակութեամբ ըմբռնել ուղղութիւն: Պահպանողական է այն որ կ'իշխարքի պահել ինչ որ գոյ է, և սակայն ոչ ոք կ'փափաքի: Պահպանողական դրութիւնն այժմ Եւրոպայի մէջ քաղաքական պայքարի միջոց մը լինելէ դադրած է. մի միայն յարձակողական եղանակը ի գործ կ'դրուի: Լոկ հակադործութիւն և վերանորոգում կ'տեսնուին ամեն ուրեք, այսինքն՝ Էնկրիկելու կամ յառաջանալու. անցեալը բերելու կամ ապագան փութացնելու եռանդ:

Այս հանրային շարժումն և այս ներքին պառակտումնք եւրոպական ազգաց մէջ կ'ներդործեն անհատական կենաց վրայ: Աշխարհն իր իրական վիճակին մէջ նկատելու երկիւղն կ'այտնուի բերաւոր եղանակներով: Առ հասարակ մեծ հաճոյք կը դացուի զգայնական ընթանումն և զիտակցութիւնը խանգարել. ջղային դրութիւնը կ'այլայլեն զրգոյն, թմբրիչ դեղերով, այսպէս ցոյց տալով իրողութեանց ճշմարտութեան դէմ բնազգային հակադիմութիւն մը: Ստոյգ է թէ կարող ենք ուղղակի ընթանել միայն մեր յատուկ կազմաւորութեան այլափոխութիւնները, և չէ՛ թէ անոնք որ արտաքին աշխարհի մէջ տեղի կ'ունենան: Բայց արտաքին առարկայից ներգործութեամբն է որ հաւանականաբար տեղի կ'ունենան մեր ներքին այլալուծիւնները, և ինքնայայտ է, որ մեր ըմբռնումները կ'տան մեզի առարկայի մը նկարն անհամեմատաբար շատ աւելի ճշգրիտ, եթէ յատկապէս անկատար կազմաւորութենէ ազդուին, այս պայմանաւ որ սովորական վիճակին մէջ գործեն, քան թէ երբ այս բնական թերութեան աւելնայ թոյներու կամաւոր կիրառութեամբ ջղային դրութեան գործունէութեան մէջ խանգարում մը: Երբոր արտաքին իրերու տպաւորութիւններն, զիտապէս կամ անզիտապէս, կ'զրգուեն մեր էութեան մէջ յարատեւ նեղութիւն մը, իսկոյն յարատեւ պիտը կ'զղանք այդ տըպաւորութիւնները ցրուել կամ այլայլել որպէս զի ախորժելի դառնան մեզ: Ահա այս պատճառաւ վիճակագրական տեղեկութիւններ ամեն ուրեք ցոյց կ'տան որ ալքոլի ու ծխախոտի սպառումն հետզհետէ կ'աւելնայ, թէ ափիոնի ու մորֆինի սովորութիւնն կ'տարածուի շատ երկիւղալի կերպով, և թէ բարեկիրթ մարդիկ զիտութեան հնարած ու է գրգռիչ ու թմբրիչ միջոցներ անյադարար կ'գործածեն: Ահա այս պատճառաւ է վերջապէս որ արդէն այսօր ալքոլամոլներու և մոր-

Ֆինամոլներու մօտ կ'տեսնենք քլոր, քլորաֆօրմ և եթեր ըմպողներ:

Քաղաքակրթեալ մարդկութիւնն աւելի ընդարձակ կերպով կ'կատարէ անհատին գործն, այս է շիշին մէջ կ'խաղէ իր վիշտն. իրականութենէ խոյս կ'տայ, այն պատրանքն որոց կարօտ է կը փնտռէ այն նիւթերուն մէջ որ կրնան զանոնք իրեն հայթայթել:

Բնազդի այս եղծումն, իրականութենէ այս առժամեայ փախուստն տրամաբանական հետեանք մ'ունին, այս է իրականութենէ դիտվին դուրս ելնելու փափաքն՝ կենսադրաւ լինելով: Յատկապէս շատ քաղաքակրթ երկիրներու մէջ ինքնասպանութեանց թիւը կ'աւելնայ ալքօլի և թմրիչ դեղերու սպառման համեմատութեամբ: Թագուն գրգռութիւն մ'որ երբեմն կ'երեւի անորոշ և մտայոյզ դժգոհութեան ձևով՝ տենտային վիճակի մը մէջ կ'ենեալ մարդիկն և արգի նոր ընկերութեան մէջ այնպիսի ձևեր կ'տայ ի նպաստ կենաց պայքարին որ վայրագ են, ահռելի են, և հին ժամանակաց անձանօթ էին: Այս պայքարն մարդավար հակառակորդներու կռիւը չէ, որ սուրը քաշելէն առաջ զիրար կ'րարեւեն, ինչպէս որ ըրին Անգլիացիք և Ֆրանսացիք Ֆոնդնօյի ճակատամարտին ժամանակ, այլ գինիով արըլիւ մարդիկներու կռիւ մ'է՝ որ կատաղօրէն կ'զարնեն և ոչ շնորհ կ'ակնկալեն և ոչ կ'տան:

Շատեր կ'գանգատին թէ հետզհետէ ուղիղ բնաւորութեան տէր մարդիկ կ'նուագին: Բայց ինչ է բնաւորութիւնն: Անհատականութիւն մ'որ կ'հետեւի մի քանի պարզ բարոյական սկզբանց, զոր իբրեւ լաւ ճանճած և ուղեցոյց ընդունած է միշտ իր ասպարիպին մէջ: Սկէպտիկութիւնը թոյլ չտար որ բնաւորութիւնը զարգանայ, վասն զի ուղիղ սկզբանց մէջէն հաւատը կ'արտաքսէ: Երբ բեհռային աստղը կ'մարի և ելնկտրական բեհռը կ'անհետի, կողմնացոյցը անօգուտ կ'լինի, այլևս ցոյց տալիք հաստատ կէտ մը չգտներ: Սկէպտիկութիւնն, այս ևս նորեկուկ հիւանդութիւնը, նմանապէս դժգոհութեան ձև մ'է գոյութիւն ունեցող իրաց նկատմամբ: Այն գաղափարը թէ ամեն ինչ ունայն է, և ոչ ինչ կայ արժանի շարժման մը, ճիշտ մը, տարտաւորութեան և քմահաճութեան մէջ պայքարի մը, այս գաղափարը, կ'ըսեմ, յերեւան կ'եւնէ միայն երբ մարդ կ'սկսի արհամարհել իբրեւ թերի և անբաւական ամեն ինչ որ գոյութիւն ունի:

Գրականութիւնը, արուեստը, քաղաքականութիւնը, տնտեսական կեանքն, ընկերային և անհատական գոյութեան բոլոր ձևերն ցոյց կ'տան այս հիմնական, միակ և հասարակ հանգամանքը, դառն գծագրութիւն մ'աշխարհի վիճակին վրայ . . . :

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ

Եթէ ուշադիր և հետաքնին ականարկ մը ձգուի Օսմանեան կառավարութեան վերջին քառորդ դարու վարչական տնօրինութեանց վրայ, անկողմնակալ և ուղղամիտ անձինք դիւրաւ պիտի ըմբռնեն՝ թէ ստուգիւ թուրքիան կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ ներքին յառաջադիմութեան մասին շատ յառաջ գացած է, և ամենայն իրաւամբ կարող է պարծիլ որ եւրոպական մեծ տէրութեանց համահաւասար դիրքն ստացած է:

Օսմանեան երկրին ընդհանուր բարեկարգութեան միջոցներ խորհող ու տնօրինող նախարարութիւնք ապաքէն զոհացուցիչ գործունէութիւն ցոյց տուած են ի վաղուց անտի, մանաւանդ արդի լուսամիտ և յառաջդիմասէր Վեհապետը՝ Օգոստոսփառ Սուլթան Համիա Խան Բ. հայրադրով խնամօք երկրին մտաւորական և տնտեսական զարգացման աւագ կարեւորութիւն տուած է: Իսկ հետզհետէ հաստատուած արհեստագիտական դպրոցներ, նորանոր հանրօգուտ վարչութիւններ, արժանաւոր ու կարող պաշտօնէից անուանումն ականեր և ճամարտութիւններ և ինքնայայտ ապացոյցներ են վեհապետական բարձր հոգածութեան:

Ահա սոյն կարգի բարեկարգութեանց մէջ գլխաւոր տեղ կ'ընէ տարիէ մը ի վեր հիմնուած և իւր նպատակին դորձարութեան արդէն ձեռնարկած Օսմանեան Երկրաբանական Դրամադոնն, որ երկրին ներքին հարստութեան բարգաւաճման ի նպաստ գերընտիր ձեռնարկ մ'է և որու վրայ քանի մը խօսք պիտի ընենք ըստ կարգի:

* * *

Սովորաբար երկրի մը հարստութեան և քուլաքարթութեան էական պայմանները կ'ինտուիւն նորա մտաւորական և նիւթական գործունէութեան մէջ: Այլ և այլ ճարտարութեանց կարգին մէջ երկրագործութիւնը կարեւորագոյն պաշտօնն ունի յօգուտ մարդկային կացութեան: Այդ ճարտարութիւնն է վաճառականութեան առանցքն, արտաքին յարաբերութեանց միջնորդ, հարստութեան հիմնական աղբիւրը: Երկիր կ'ընդունի սերմունք, կ'ընդունի երկրագործին քիւրան և քիմեական ինքնուրոյն բաղադրութեամբ կ'արտադրէ ո՛չ միայն բոլոր այն պիտանի նիւթերն որ վաճառականութեան տարերքը կը կազմեն, այլ նաև ամեն տեսակ արհեստից նիւթերու, հասւապէս և անհամար անհատներու գրադմանց, ապրուստի և գործունէութեան միջոցները: Մարդկային ազգի սնունդն և ամեն կարգի պիտոյքն հողի մշակութեան արտադրութիւններն են, զորս յառաջ կ'ըրեք երկրագործ տասը: Շողենաւ, երկաթուղի, հեռագիր, մեքենայք ունին իրենց աւագ կարեւորութիւն սոյն աշխատութեան մէջ: Անպատեհն նորա զարգարման՝ յարաբերութեան մէջ դնելով ո՛չ միայն մի և նոյն այլև օտար երկիրներու ժողովուրդներ միմիանց հետ:

Կառավարութիւններն ազգաց հարստութեան միջոցներն բաղմացնելու նպատակաւ այլ և այլ վարչութիւններ կազմած և սոցա պաշտօն տուած են երկրագործութեան յասօջիմութեան վրայ խնդիր, գծուարութիւնները հարթել, ամեն կերպ ձեռնաւորութիւն և օժանդակութիւն նուիրել: Ինչպէս եւրպական մեծ պետութեանց նէյնպէս և Օսմանեան պետութեան վարչութեան մէջ վաճառականութեան և երկրագործական նախարարութիւնը և սոցա անմիջական զորավիգ՝ հանրօգուտ չինութեանց նախարարն ապաքէն բազմատեսակ նիւթոց արտադրութեան, նոցա դիւրագնի և արագ ու ապահով միտադրութեան միջոցները կ'հոգան: Ունին անմիջական ճիւղեր՝ ինչպէս երկրագործական տեսչութիւններ, վաճառականական և արուեստից սենեակներ, հանրօգուտ արկէրէք և այլ սոցա հետ միանալու, սոցա անմիջական օժանդակ լինելու, ինչպէս նաև ի մասնաւորի երկրագործ գասուն մեծամեծ գիւրութիւնք մատուցանելու սահմանուած վարչութիւն մ'է: Նորաշտտատ Դրամատունը:

* * *

Օսմանեան պետական խորհուրդը մասնաւոր նկատողութեան աւարկայ ընելով երկրագործ դասուն վիճակն, նորա անմիջական օլիտոյքը, վաճառաշահ կեդրոններէ հեռի, ցամաքի և ծովու հաղորդակցութեան պայմաններէ գրեթէ զուրկ և մեծամեծ դժուարութեանց ենթակայ, և մանաւանդ կարգ մը շահամու և անխիղճ վաշխառուաց ձեռքը զոհ լինելը, և միւս կողմէ նկատելով որ երկրագործութեան զարգացումն իրօք պետութեան ու ժողովրդեան հարստութեան էական մէկ միջոցն է, խմբագրեց, ի ձեռն օրէնսդրական ճիւղին, կանոնագիր մը, որ 15 Օղոստոս 1888ին Կայսերական հրովարտակաւ գոյութիւն տուաւ. երկրագործական Դրամատան ի Թուրքիա: Կանոնադրին ամեն տրամադրութիւնք բազմամեայ խորհրդոց և լուրջ չրջահայեցողութեան արդիւնք են, և երկրագործ դասուն զարգացման զգալի դիւրութիւններ կ'ընծայեն:

Երկրագործական Դրամատան զրամադրութիւն կ'կազմեն ա) Յանուն հանրօգուտ արկղերու՝ մինչև 1502 տարւոյն վերջն առնուած և հաւաքուած պատրաստ դրամն. բ) Հանրօգուտ արկղերու պահանջքէն հաւաքուելիք դրամն. գ) 1503 տարւոյն սկիզբէն սկսեալ Տասնորդական տուրքէն 100ին 11 1/2էն յօգուտ հանրութեան սահմանած 1 բաժինը. դ) Դրամատան հաստատութենէ սկսեալ տեղի ունենալիք փոխառութիւններու տոկոսները: Սոյն եկամուտներէն սկսած են հաւաքուիլ և ամբողջ Տաճկաստանի գաւառներու, նահանգներու, զիւղաքաղաքներու մէջ բացուած երկրագործական դրամատանց պաշտօնէութեանց արկղերուն տրամադրութեան ներքեւ գրուիլ, և ձեռնարկուած է արդէն երկրագործ դասուն 100ին 6 տոկոսի հաշուով փոխ դրամ տալ:

* * *

Քանի որ հարստութիւն և զօրութիւն զլիսաւորաբար վաճառականութեան ընդհանրապէս երկրագործին ցանած, մշակած և քաղած զանաղան արմալք, բամպակ, բուրդ, ափիոն, տնկաղ և և բերքերն են զորս մեծաւ քանակութեամբ վաճառականք կը գնեն ու կը վաճառեն շահելու նպատակաւ, քանի որ մեր ամեն առօրեայ սնունդ, հանդերձեղէն և իրենց նախնական վի-

ճակի մէջ նախ երկրագործ դասուն ձեռքէն կանցնին, անհրա-
ժեշտ հարկ կայ ուրեմն ամեն ձեռնտութիւն, ամեն ղիւրու-
թիւն ընծայել երկրագործ դասուն:

Եւ ինչ է գիւղացւոյն կեանքը: Երբ ծնի նա և թեւակոխէ
պատանեկան հասակն, խովն ու արօր, գոմէջն ու լուծը կ'տես-
նէ իւր տնական յարկին մէջ. եթէ այդ պատանին տարբեր
ձգտումներ ունենայ իսկ, հեռի քաղաքներէ, մտաւորական ու
գիտական զարգացման վայրերէ, բնականօրէն կ'վարժուի, կը
տիրանայ այն արհեստին զոր կ'ժառանգէ իւր հայրէն ու միջա-
վայրէն, և ի հարկէ շատ սիրելի պիտի գտնէ զայն երբ ար-
դիւնաբեր լինի և ի շնորհս խովի ու արօրին և իւր կողին ու
բազումներուն իւր գեղջկական չափաւոր ապրուստն ու նիւ-
թական ամեն կարգի պիտոյքն հայթայթէ. իսկ բազաւոր՝ եթէ
կարող լինի քիչ մը խնայողութիւն ընելով՝ փոքրիկ դրամագ-
լուխ մը կ'սկսէ: Եւ պէտք է որ կազմէր, քանիոր հողին աւան-
դուած սերմին մեծագոյն մասնն ո՛չ թէ հարկերն աշխատել
այլ Վիկն աշխատել քանակութեամբ կ'արտադրի: Սակայն ընդ հակա-
ռակն՝ միշտ գանգատներ կ'լսուին երկրագործ դասուն կողմէ,
և այս գանգատանաց մեծ մասը վերագրելի են դրամական
դժուարութեանց որով կ'տառասլի և իր օրական պարէնն հայ-
թայթելու անգամ նեղութիւն կ'կրէ՝ ստէպ չքաւորութեան և
թշուառութեան մատնուելով:

* * *

Անշուշտ վաճառաշահ ու հարուստ կեդրոններու մօտ գլու-
նուող մշակներ աւելի ղիւրին միջոցներ ունին չքաւորութենէ
և վաշխառուներու ճանկէն ազատ մնալու: Հեռակաց գիւղաց-
ւոյն պատուհասն է արդարև վաշխառուն, և առ հասարակ երկ-
րին նիւթական զարգացման թշնամի: Այս է պատճառն որ օ-
րէնքը կ'պատժէ զանի, եթէ հաստատէ վաշխառութիւնն. սա-
կայն վաշխառուն օրինաց խստութենէ խոյս տալու ճամբան
քաջ գիտէ: Ինչ ընէ անդրամ երկրագործն, չունի սերմ, չունի
արօր, չունի կով: Կ'ղիմէ վաշխառուն. սա ծանր կերպարան մը
կ'առնու, սուտ ու պատիւր խօսքերով մէկ դահեկանին հարիւր
դուրուշի չափ շահեկանութիւն կ'ցուցնէ, մեծ մեծ յոյսեր կ'տայ
փոխառուն, այնչափ որ կ'համոզէ զանի իր փոխ տուած դու-
մարին քառապատիկ շահ վճարել և անոր ձեռքէն մուհիակ մը

առնուել և ոչ միայն տոկոսը դրամագլխին վրայ կ'բարդէ այլև իբրև դրաւ կ'նշանակէ նորա արտն և այլ գոյք: Երկրագործն այդ դրամով կ'սկսի իւր հին պարտքեր վճարել, կ'արձ ժամանակ ուսն մը համար սնունդն ապահովել, և մաս մը սերմ գնելով աշխատել հողին վրայ: Հնձաքաղը մերձենալուն ահա վախառուն զլխուն վերեն է, ինչ որ երկրագործը կը քաղէ, նա կընդունի ի հաշիւ տոկոսի, կ'նորոգէ մուրհակն, երբեմն միայն մաս մ'արմտիք կ'թողու, չնչին գումար մ'ևս գնելով երկրագործին ձեռաց մէջ: Իսկ երկրորդ ու յաջորդ տարիներ վախառուն հունձքին մեծագոյն մասն կ'դրաւէ կանոնաւորապէս «միշտ ի հաշիւ տոկոսի»: Ահա այս կերպիւ կ'սկսի թշուառութիւնն երբեք չիլ երկրագործին առջև: Բոլորովին յուսահատ ընտանեաց չորարեկ հաց մը մատակարարելու և վախառուին հալածութեն աղատելու, կ'որոշէ երկրագործը պանդխտիլ իր արտն անձակ թողլով և ընտանիքն անտերունչ: Բայց ստէպ պանդխտութիւնը թշուառութեանց նոր գուր մը կ'ըլլայ: Այս աղէտից դարմանն երկրագործական դրամատունն էր:

* * *

Կայսերական իմաստուն տնօրէնութեան օգտաշատ արդիւնքըն էր երկրագործական դրամատունն որ կ'գար աշխատասէր այլ թշուառ երկրագործին ու վախառուին մէջ կանգնել պատուառ մը: Տարակոյս չունինք որ այդ հիմնարկութիւնն իր հանրօգուտ նպատակին պիտի հասնի, քանի որ տնօրէնութիւնը յանձնուած է կարող և ձեռնհաս պետական բարձր պաշտօնէի մը, Վսեմաշուք Միքայէլ Էֆէնտի Փորթուգալեանին, որ կատարելապէս փորձառու է վարչական բարձրագոյն տնօրէնութեանց և քաջահմուտ և ուսուցիչ միանգամայն տնտեսական և ելև մտական դիտութեանց: Մաքսային արդի դրութեան բարեկարգ իշխերէն մին լինելու ճշմարիտ համբաւն կ'վայելէ Նորին Վսեմութիւնն, որ իւր Օգոստափառ Տիրոջ կատարեալ վստահութեան արժանացած լինելով՝ բարձրացած է մինչև պալայի աստիճանն և կ'վարէ այսօր երկրագործական դրամատան ընդհանուր տնօրէնութեան պաշտօնն: Եւ ինչ յոյս, ինչ ակնկալութիւն որ դրուած է դրամատանն՝ հանրութեան մատուցանել սկսած նաև առյապա մատուցանելիք ծառայութեանց վրայ՝ անհիմն չէ:

Անշուշտ երկրագործական դրամատան հաստատութիւնն և բարձր գործառնութիւն իւր շրջանակին մէջ չկրնար ամփոփել նաև գիւղացին, սրտապնդեալ մշակին ձեռքն խորն ու արօր տալու, պանդխտութեան չարիքը ջնջելու պաշտօնն, քանի որ դրամատունն իրեն կէտ նպատակի ըրած է պարզապէս հրաւեր կարգաւ առ մշակս ըսելով:—«Երկրագործներ, ես պատրաստ եմ մեզ փոխ ստակ տալ, մշակեցէք ձեր հողերը, քաղեցէք ձեր հունձքը և արտադրութիւնը, վաճառեցէք և ձեզ տուած դրամն տարեկան հարիւրին վեցը տոկոսով ինձ վերադարձուցէք, և երբ դրամի պէտք ունենաք ձեր հողերը մշակելու համար, դիմեցէք ինձ, իմ գանձը բաց է»:

Եւ քանի որ դրամատան սոյն հրաւերն երկրագործին և ժողովրդեան ամեն դասակարգի բարօրութեան կ'նպաստէ պէտք է որ Օսմանեան գահուն հովանաւորութեան ներքեւ ապրող բոլոր ազգապետք յորդորեն իրենց ներկայացուցիչներու միջոցաւ ի գաւառս, ի գիւղս երկրագործ դասն իրենց գտնուած միջավայրն մնալու հաստատուելու և աշխատելու, միանգամայն նկատողութեան առնուն որ երբ Օսմանեան կառավարութիւնն երկրագործին էական միջոցն, դրամ մատակարելու նախաձեռնութիւնը կ'ստանձնէ հայրաբար, պէտք է որ անհատական ու հաւաքական ընկերութիւնք ևս յանձն առնուն համեստ պայմաններով երկրագործ դասուն զորավիգն լինիլ, մեքենայի, արջառի և այլն կենդանեաց ու գործիքներու և մանաւանդ նոցա տեղական պիտոյից զանազան նիւթեղինեաց մատակարարութիւնն ստանձնել, այն ատեն ապահովապէս զարգացում և նիւթական ճոխութիւն քայլ առ քայլ կ'յառաջադիմէ, զի անվիճելի ճշմարտութիւն մ'է որ Օսմանեան երկրի հողն միշտ բարեբեր, միշտ արգաւանդ եղած է և ուրիշ երկիրներու բազմաթիւ ատմամբ առաւելապէս չահաբեր:

Մ. Բ.

ԻՆՉ ՊԻՏԻ ԸՆԴ ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՆ

Նայինք. իր թ նիստը կ'կազմէ Դեկտ. 1ին, ներկայ երեսփոխանաց թիւն 50ը կ'անցնի. բաւական պատկառելի թիւ մ'ի շնորհս նախորդ նստի որոշման մը թերեւ: Ատենական գործողութիւնները և բացատրութիւններն մերթ ընդ մերթ կ'ծու ու խառնուի ձև մը կ'առնուն: Նուրեան էֆէնտի և Ստեփան փաշա իրարու դէմմի քանի փքիւններ կ'արձակեն: Ատենապետ էֆէնտի հաշտարար ոգին կ'յաջողի զինադուլ մը հաստատել: Կրօնական ժողովին մի գիրը կ'կարդացուի: Յորդորագիր մ'է ուղղեալ առ մի քանի երեսփոխանս որ կ'ծու ակնարկութիւններ չընեն ի մասին Էջմիածնի Ս. Կաթողիկոսին, այլ արժանաւայել պատկառանք խօսին: Ատենապետ էֆէնտի կարգըն է բարկանալու: Չարմանք կ'դիտէ որ Կրօնական ժողովն իր իրաւասութեան սահմանէն դուրս՝ կ'միտի ատենապետութեան պաշտօն վարել և ժողովն ի կարգ հրաւիրել: Բայց ստոյիկեան համբերատարութեամբ իր ցասումը կ'զսպէ, կ'մերժէ իր պաշտօնավարութիւնը վէճի տակ դնող յարդորագիրն նկատողութեան ենթարկել՝ հակառակ մի քանի երեսփոխանաց բողոքին:

Ապա կ'աւետէ Ատենապետ էֆէնտին Կաթողիկոսական Յանձնաժողովին Տէրէպէրէն գալուստը: Յանկարծ խնդալից չչուկ մը կ'լսուի, աթոռներ կ'չարժին դէպ յառաջև ժողովական ու ունկնդիր կ'շփեն իրենց աչքն, կ'սրեն ականջներն որ լաւ տեսնեն ու լսեն և բառ մ'անգամուշադրութենէ չվրիպեցնեն: Երբէք ժողովոյ Ատենադպիրն այնքան սուր և ուշագիւր ակնարկներու նշաւակ չէր եղած, որքան եղաւ Մէլիքեան էֆ. երբ կարդաց քանի մը տարիէ ի վեր անհամբերութեամբ սպասուած Տէրէպէրէն: Բայց ինչպատրանք. ընթերցողն աւելի ուշագրաւ կ'թուի քան ընթերցուածը: Ոմանց առջև Կաթ. Յանձնաժողովին

երկարատե ծնունդն անգոյն մարմին մը կ'երևի, այլոց առջև դիւանագիտական հրաշակերտ մը: Բայց իրօք հին առաջարկ մ'է որ կ'կրկնէ նոր բառերով կաթ. Գանձնաժողովին Տեղեկագիրն քան թէ ընտրութեան նոր եղանակ մ'ա Ուստի՝ այդ տեղեկագիրը մի ժամու, մի շաբաթի մէջ կարելի էր պատրաստել և այնքան սրամաշուքի տեղի չտալ: Ինչ պիտի ընէ այս հրատապ խնդրոյն առջև Աղգային ժողովն՝ որու հրաւեր կ'կարդայ կաթ. Գանձնաժողովն արձաժել զայն, այս արձարծել, ամեն ինչ չայրելու պայմանաւ: Առ այժմ յայտնի չէ թէ ինչ պիտի ընէ. սակայն եղանակը պիտի պաշտպանէ թէ ոչ պատճէնիկան: Միայն մի քանի երեսփոխաններ կ'խնդրեն որ կաթ. Գանձնաժողովին Տեղեկագիրն հետ ապուին և ցրուին էջմիածնի Ս. կաթողիկոսին հետ կատարուած գրաւոր բանակցութիւններն, բայց այդ խնդիրն անպատեհ կը համարուի և կ'որոշուի յաջորդ նիստը, որ ծննդեան տօներէն ետք պիտի դումարուի, դռնփակ ընել և կարգալ նաև էջմիածնի Աթոռին հետ փոխանակուած դրութիւնները:

Այնուհետև կ'բացուի մեծամասնութեան կարևոր խնդիրն՝ որու լուծումն անհրաժեշտ կ'համարուի իրաւամբ: Ժողովն ներքին կանոնագրի ծրագրին միայն 14րդ, 30 և 59րդ յօդուածներն՝ որ այդ խնդրոյն կ'պատկանին, քուէարկելով կ'ընդունի:

Սոյն յօդուածները կ'տրամադրեն. ա) Ատեան բանալի ներկայութեան առ նուազն 36 երեսփոխանաց և ատենական գործողութիւնները կատարել. բ) Զանալ մի ժամու մէջ աւարտել այդ գործողութիւններն և օրակարգի խնդիրներն վիճաբանութեան և որոշման ենթարկել եւ թէ ընտրեալ և գործօն երեսփոխանաց կէսէն գոնէ մէկ աւելին ներկայից թիւն է. գ) Երեք անգամ յաջորդաբար բացակայ գտնուող և դիւանի կողմէ ուղղեալ չորրորդ ու հինգերորդ հրաւիրագրի ոչ անձամբ և ոչ դրով չպատասխանող երեսփոխանն ինքնակամ հրաժարեալ հրատարակել:

Սակայն ժողովրդեան փափաքածն է իմանալ թէ՛ ինչ պիտի ընէ Աղգային ժողովն Կաթ. Յանձնաժողովի Տեղէ-
կաբի առջեւ, քանի որ այժմ իր մեծամասնութեան, այս-
ինքն գործելու կարողութեան եղանակը ճշդեց: Յուսա-
լով որ այս հարցման պատասխանը չուանար մի քանի
տարի եւս, կ'արտատպենք Կաթողիկոսական Յանձնաժո-
ղովի Տեղէկաբիւ:

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱԶԳ. ՊԱՏ. ԺՈՂՈՎՈՅ

Աղգային Պատկառելի Ժողովն ի նկատ առեալ Կաթողիկո-
սական վերջին ընտրութեանց ժամանակ տեղի ունեցած իրո-
ղութիւնքն, յապագային նոյնպիսի ղ ժուարութեանց առիթ
չտրուելու վիժոցն խորհեցաւ տնօրինել հեռատես իմաստու-
թեամբ: Եւ առ այս՝ կազմեց իւր խորհրդարանական Յանձնա-
խումբն, պաշտօն տալով նմա իմաստասիրել լրջօրէն զայս խըն-
դիր, և գործադրելի ծրագիր մը ներկայացնել յիւր բարձր ա-
տեան, ի շկատարումն, համաձայն իւր պաշտօնագրոյ որ յ13
Մայիսի 1886 ամի:

Յանձնախումբս՝ վերահասու ծանրակշռութեան պաշտօնին՝
որ կ'յանձնարարուէր նմա, չվարանցեալ ընդունիլ զայն, փա-
փաղանօք մատուցանելոյ Աղգին և Եկեղեցւոյ օգտակար ծա-
ռայութիւն:

Սոյն բարեյօժար դիտաւորութեամբ ձեռնարկեց գործի ի-
մաստասիրելով ինչ որ այս մասին տնօրինուած էին ի հաստա-
տութենէ անտի Սահմանադրութեան յԱզգ. Պատկ. Ժողովոյն, և
յառաջ քան զայն յԱղգային Վարչութեանց անտի, յընտրական
գործ Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց:

Ի նկատ առեալ ապա այն ղ ժուարութիւնքն որ կ'տեսնուին
ծագում ունենալ Թրքահայոց Սահմանադրութեան և Ռուսա-
հայոց Պալաթէնի անուամբ ծանուցեալ կանոնադրոյն միջեւ
յընտրական գործողութեան Հայրապետին, խորհեցաւ թէ ար-
դեօք կարելի չ'ը բառնալ զայնս կամ դարմանել, յանգելով
յօգտակար եղանակ շահուց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ:

Յանձնախումբս բաղդատելով իրարու հետ Սահմանադրու-
թեան վաթսներորդ յօդուածն որով գողցես կ'տրուի Աղգային
Ժողովոյն Հայոց ի Ռուրբիա մենաշնորհ Ըպրեւոյ զԿաթողիկոսն

Մայր Աթոռոյ, ընդ վաթսներորդ առաջներորդ յօդուածոյն, որ կ'արամադրէ Ժամանակէն ընտրութեան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց, բնաւ տարակոյս չունեցաւ թէ վաթսներորդ յօդուածն կ'ըստատուէր վաթսներորդ առաջներորդ յօդուածովն նոյն Սահմանադրութեան, ըստորում Գահակալն Արարատեան Աթոռոյն, ըստ հնաւանդ սովորութեան Եկեղեցւոյ, պարտի ընտրուիլ ոչ եթէ միայն ի Հայոց որ թուրքիա, այլ յամենայն Հայոց սփռելոց ընդ աշխարհ, որպէս զի իրաւամբ լիցի նա Կաթողիկոս ամենայն Հայոց:

Իսկ Պալատին առաւմար ծանուցեալ կանոնադրութիւնն Հայոց որ ի Ռուսիա, ընդունելով հանդերձ թէ Հայրապետն ամենայն Հայոց պարտի ընտրիլ ի Համադգային Ժողովոյ ամենայն Հայոց, կ'պարունակէ սակայն տրամադրութիւններ՝ որք կ'սեղմեն զընտրական իրաւունս ընտրութիւն Կաթողիկոսի իւրոյ և Հայրապետի:

Յիշեալ տրամադրութիւններն արժանի բարեփոխութեան նկատելով հանդերձ, Յանձնախումբս միւս կողմանէ զգաց որ Սահմանադրութեան վաթսներորդ առաջներորդ յօդուածներն ևս բարեփոխելի են, ճշդելով մասնակցութեան ձեւն ու եղանակն, որպէսզի չ'մնայ թիւրիմացութիւն թէ Ազգային Ժողովն Հայոց որ ի թուրքիա, կ'յաւակնի ինքն միայն կատարել զընտրութիւն Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, կապտելով զանկալութիւն իրաւունս ընդհանուր Ազգին, որոյ է նա մի մասն, թէ և մեծագոյն:

Արդ՝ քանի որ Ազգ. Եկեղեցւոյ օրէնքն և բանականութիւն կ'յայտնեն թէ մի մասն Ազգին չէ կարող երբէք ունենալ զմեռնաչնորհ ընտրութեան Հայրապետին ամենայն Հայոց, հետեաւ բարձր ինչպէս այլ մասունք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Կաթողիկոսին, նոյնպէս և թուրքիոյ Հայոց Ժողովուրդն պարտի մասնակցել և եթ ընտրութեան Ընդհանրական Հայրապետին Հայոց:

Կ'մնայ խնդիր թէ ի՞նչ կերպով պիտի լինի սոյն մասնակցութիւն թրքաբնակ Հայոց: Սահմանադրութիւնն թէ և Ազգ. Ժողովոյն կուտայ զայն իրաւունս, բայց չունի բացորոշ տրամադրութիւն վասն եղանակին:

Յանձնախումբս չ'ոտսներ արգելք որ որոշուի եղանակ մը որ համաձայն դրով հանդերձ սովորութեանց Եկեղեցւոյ մերոյ, որ է մասնակցութիւն ամենայն թեմօրէից ի դործ ընտրութեան Կաթողիկոսի, Ազգ. Ժողովոյն մասնակցութեան սահմանադրա-

կան իրաւունքն ևս պահպանէ, նմա տալով վերջին խօսքն, յանուն Հայոց որ ի Թուրքիա, որոյ ունի պատիւ լինիլ ներկայացուցիչ:

Եթէ սոյն եղանակն ընդունուի յԱզգ. Ժողովոյն, ընտրական գործողութիւնն գիւրացած կ'լինի, և գէթ այն կողմէն կ'բարձուի ամենայն գոյնարութիւն յապագայ Աթուղիկոսական ընտրութիւնս:

Առ այս Յանձնախումբս ունեցաւ երկար խորհրդակցութիւններ. այլ տեսնուեցաւ որ հարկ էր կանխաւ իրազեկ լինիլ տրամադրութեանց Մայր Աթոռոյն. հետեւաբար դիմեց առ Վեհափառ Հայրապետն ամենայն Հայոց մտերմական գրով ի ձեռն Ամեն. Տ. Յարութիւն Պատրիարքի, խնդրելով որդիական աշնածանօք որ բարեհաճի իւր բարձր կարծիքն յայտնել մեզ այս մասին: Յանձնախումբս բարեբաղդ է որ յաջողեցաւ ընդունիլ զիւր խնդրանաց կատարումն. Վեհափառ Հայրապետի պատասխանն գրուած է Հայոց Հայրապետի մը արժանի ոգւով, որ ղխնդիրն բարձրէն կ'նկատէ վեհ կերպով, և իւր կարծիքը կուտայ ոչ այլ ինչունենալով իւր նպատակ, բայց զՀաճ և զօգուտ Ազգային Եկեղեցւոյն:

Այլ որովհետեւ կան ինչ ինչ լուսաբանելի և որոշելի կէտեր զորս գրեթէ Հէ հնար կատարել թղթակցութեամբք, այլ ի մօտոյ, բանիւ բերանոյ, ուստի և Խորհրդարանական Յանձնախումբս հարկ կ'զգայ առաքել ի Սուրբ Էջմիածին մի պատուիրակ, պաշտօն ունենալով բացատրել Վեհափառ Հայրապետին զմիտս և զտրամադրութիւնս Հայոց Տաճկաստանեայց, և զՀանգամանս յորս գտանի խնդիրն, և բերել զպատասխանի Նորին Ս. Օծութեան, ներկայանալի յետոյ՝ առ Պատկառելի Ժողովգարտ ու պատշաճ տեղեկագրով:

Արդ այժմ որ Աստուածաբեալ Հայրապետն մեր զերծած է ի նախնական հոգոց անտի յորոց չըջապատեալ էր ի սկզբան անդ դահակալութեան իւրում, բնական բերմամբ պաշտամանն ժամանակին, Յանձնախումբս կ'համարի թէ հասած է ժամանակ արծարծել զԱթուղիկոսական ընտրական խնդիր, և ի է յուսով թէ արդիւնաւոր պիտի լինի պատուիրակութեանն պաշտօն որ ի Ս. Էջմիածին, յանգելով մի եզրակացութեան՝ որ համապատասխան լինի Ազգային Ժողովոյք տեսութեանց և բաղձանաց:

Պատիւ ունիմք մնալ Ամեն. Սրբազնութեանդ և Ազգային
Պատկառելի Ժողովոյ, խոնարհարար,

Անդամք Կաթողիկոսական Յանձնաժողովոյ

ԽՈՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍ. ՆԱՐ-ՊԵՅ	ՅՈՎՀ. ՔԱՀ. ՄԿՐԵԱՆ
ՍԱՀԱԿ ՔԱՀ. Տ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ	ՅՈՎ. ՆՈՒՐԵԱՆ
Յ. ՄԷՐԵՆՄ-ԳՈՒԼԻ	Կ. Ս. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Ի 27 Նոյեմբերի 1889

ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻԻՆ

Կ. Պոլս, 22 Դեկտ. 1889

Բարեկամ, Ստէպ Ըսած եմ և կ'իրկնեմ—մեր թշնամին չէ թէ
հեռուն, այլ մեր ծոցն է, մեր տան, մեր եկեղեցւոյն մէջն է,
մեր ժողովներուն մէջ աթոռ ունի, մեր խորհուրդներուն մէջ
բարձր ձայն: Հայու դէմքով սաղայելի պաշտօն կ'վարէ և ճշ-
մարտասիրութեան քօղով կ'քանդէ մեր մէջ ինչ որ սուրբ,
նուիրական է, ինչ որ մարտիրոսներու արեան գնով կանգնած
է: Թո՛ղ անհոգ և հանդարտ նստի արտաքին թշնամին, քանի
որ ընտանին խաւարային միջոցներով իր գործն, իր դերը կը
կատարէ, իր նպատակը պսակելու կ'ճգնի, և միամիտ ժողո-
վրդեան վստահութիւն իսկ կ'ներշնչէ: Իր դատն՝ Ազգին գոր-
ծանման դատը, վարելու համար պէտք չունի ոչ վարձկան
լրտեսներ, ոչ թունալի օձեր, ոչ նենգաժէտ դիւանադէտներ
արձակել մեր մէջ: Կան արդէն թերթեր, գրիչներ, մունետիկ-
ներ որ իր թմբուկը կ'վարեն և կ'անուանարկեն կ'մրտեն, կը
գրպարեն ու կ'հալածեն ամեն ինչ որ իրեն անախորժ, ատելի
է, ամեն անձ որ իր նպատակին դէմ քարոտ մ'է: Ժամանակէ
մ'ի վեր երեւան ելած շարժումներ, իրողութիւններ իմ այս
կարծիքս բոլորովին կ'հաստատեն: Հայոց մէջ՝ ցոյց տուր ինձ
գործիչ մը, գրիչ մը, խմբագիր մը, ատենաբան մը, ժողովական
մ'որ գրպարտութեանց, յարձակմանց և հալածանաց ենթակայ

եղած չինի ընտանի թշնամոյն կողմէ, այս պատճառաւ որ արտաքին հին թշնամոյն դէմ ճամարտութեան և արդարութեան ձայնն լսելի ընելու յանդգնած, ազգային իրաւանց և արդարութեան պաշտպան կանգնած է և իր ազգային և մարդկային պարտաւորութիւնն անկեղծօրէն կատարած է: Յոյց տուր ինձ հայրենասէր հայ մ'որ իր հոգւոյն բոլոր զօրութեամբն իր Ազգը սիրելով և փայլուն փորձերով իր այդ սէրը հռչակելով հանդերձ՝ չէ եղած նախանձու, նենգութեան և չարութեան նշաւակ ընտանի թշնամոյն կողմէ: Ազգին մէջ այդպիսի աշատոն զեռուններ, թունալի իմեր, ազգասէրի և զիրտականի դիմակով, Ազգին սրտին և հոգւոյն արիւնը են քամած, անոր տունն որ ճետն են քանդած: Այդ անխիղճ արարածներու առջև՝ երբեմն ճամարիտ կրօնասէրն կ'ամբաստանուէր, կ'ղատուէր իրրեւ անկրօն, արդարասէր և ազատասէր գրիչն՝ իբրեւ չարասէր, զիրտունն իբրեւ տգէտ, անձնուէր հովիւն՝ իբրեւ փառատենչ, իսկ այժմ միահամուռ կ'ղատապարտուին և կ'հալածուին՝ իբրեւ ազգատեաց և ազգադաւ: Ի՛հ, Արդուդեանց, Աշտարակեցի Ներսէս, Աբովեան, Շահնազարեան, Նալբանդեանց, ընտանի թշնամոյն ողբացեալ զոհեր, ո՛ւր էք: Անշուշտ ձեր ոսկերտիքը կ'բողոքեն այն իժերուն դէմ որ ձեր նահատակութեան պատճառ եղան, կ'բողոքեն այն թշնամոյն դէմ որոց դատը կ'պաշտպանեն տակաւին անհարազատ հայեր: Բայց այս զոհերը բաւական չեն: Հարկ է որ ազգովին կաթողիկոսութեան կոչուած անձն զրպարտուի, հարկ է որ Շահնազեանց, այս հայրենասէր և առաքինի մարդն, իր դերերգմանին մէջ հալածուի, ինչպէս ամեն հայ որ հայութեան ճամարիտ սիրով վառ, անոր իր բաւանց և պատուոյն նախանձախնդրութեամբ՝ աննկուն կ'ամաքառի հասարակաց ոսոխին դէմ, ի հուր և ի սուր մատնուի...: Ի՛նչ կուրութիւն, ի՛նչ վատութիւն:

Գտիր բարեկամ, Պուտարեշտ հրատարակուած Արեւելեան հանդէս (Revue d'orient) անուն թերթին 37րդ համարը և կարդա անոր մէջ դիւքս Լիւսիւսի վերնագրով յօդուածն: Տես թէ Շահնազարի իրաւունք չունի յորդորել դաս մը միամիտ հայեր գգուշաւ ընտանի թշնամիէն և անցելոյն դասերէ օգուտ քաղել...: Բայց որո՞ւ կըսես...:

ԵԱՀՆՈՒՐ

26 Դեկտեմբ.

Այո՛, բարեկամ, որո՞ւ կ'ըսես, ընդունայն է: Անցեալը մատնան մ'է փակ և ապագան ամպոտ աշխարհ մը մեզի համար: Բայց կ'ըսես: Այս մթութեան մէջ ո՞վ պիտի լինի մեզի ուղեցոյց եթէ ոչ պատմութիւնն, ո՞վ պիտի լինի մեզի խորհրդատու, եթէ ոչ փորձառութիւնը: Բայց ո՞րու կ'ըսես: Ալեւոր հայը դեռ

կ'հարցնէ թէ որն է ուղիղ ճամբան, դեռ կ'հարցնէ թէ ո՞վ է իր բարեկամն: Գոնէ աղբային իրաւանց խարխիսն իրրեւ յենակէտ բռնած քալէր և ասպարէզը բաց շթողուր դաս մը մուրաբախ մարդոց որ կ'յորդորեն զինքն թշնամոյն գիրկը նետուիլ: Ասաւ, կած, երկիւղ, անստուգութիւն պաշարած են ամենուն գլուխն, իսկ մոլորութիւնն ոմանց մէջ այնքան խոր արմատ ձգած է որ եթէ ելնես դէմ խօսիս ու գրես այս մասին՝ իբրեւ հակադէպն ապաւինեմ ունեցող կ'րանքասուիս, եթէ հիւսիսային փութուրիկներու դէմ ասլուէն փնտռես և ընտանի թշնամիներն ըզգաստութեան հրաւիրես, Ազգին «խելները» հարուածած կ'լինիս, եթէ Օսմանեան Պետութեան իր հալատակներու շնորհած կրօնական թոյլտուութեան և խղճի աղատութեան բարիքը դըրուատես Երթաթը կ'համարուիս, եթէ ճամարտասէր ուղղութիւնը շարունակելով ընտանի այլ անզգաստ թշնամոյն դիմակը վառ առնուս, Արեւելեան Մահմադ մահուան վճիռը կ'արձակես, վասն զի այդ ուղղութեամբ ոչ ոք բաժանորդ պիտի գրուի թերթիդ երբ օրականի վերածելով մայրաքաղաքս հրատարակելու խորհուրդն ի գործ դրուի:

Ահա այսպէս կ'դրէ, բարեկամ, Մշակ մի պարսկական թղթականիցն որ քաղաքը կ'գտնուի, նման Արեւելի այն պարսկականին որ կ'նկրտի ցոյց տալ թէ աղբային փրկութեան ճամբուն մէջ կ'գտնուի: Շատ ու շատ շնորհակալ եմ Մշակ պատահականին իր անպատեհ խորհրդոց համար, որոց օտարոտի գոյնն ու նպատակը վաղուց ծանօթ են Շահնաւի: Ընտանի թշնամոյ մի նոր գործն է այդ գիրն արժանի գործելոյն: Սիննոյն փահարոյր հազներգն է, միւսնոյն սև հոգւոյն յորդորն է:

Այ, բարեկամ, ոչ Շահնաւ և անտարակոյս ոչ Քասեմ չեն կարող փոխել սկզբունք և ուղղութիւն, քանզի համոզուած են որ իրենց պաշտպանած սկզբունքն և ուղղութիւնն աղբային է, ազգաշահ է: Արդէն գիտեմ, որ Մշակ համար հակադէպն ուղղութիւն կ'համարուի ինչ որ հակառուսային է, և Ս. Մամուլ իրրեւ հակառուս՝ անշուշտ հակազգային պիտի թուի ընտանի թշնամոյն: Մշակ թղթակցին համար Ազգին «խելներն» են անոնք որ Ռուս քաղաքականութեան կ'միտին, և Երթաթն է այն թերթին որ իր հիմնարկութենէ ի վեր մեր տան, մեր եկեղեցւոյն, մեր վարժարանաց մէջ ուսնական ոտնձգութեան դէմ մաքառած է:

Զուգակիւ է, խելդրեմ, Թուրքիոյ հայուն վայելած աղբային, եկեղեցական, կրթական և այլ արտօնութիւններն ու իրաւունքն Ռուսիոյ: Հայուն այս մասին կրած գրկանաց հետ, և ապա ըսէ թէ «որ կողմը կ'ընտրես, այս կողմն»՝ ուր ազգութեան տարբերքն ըստ կարի կ'պահպանուին, թէ ոչ այն կողմն՝ ուր հետեւէ կ'ընջուին: Եւ սակայն որո՞ւ կ'ըսես: Այո՛ր ճակատագիրը կ'հալածէ կոյր հայը, և փրկութիւն կ'սպասէ այն կողմէ որ միայն մահ կ'սպառնայ ազգութեանց, բայց որո՞ւ կ'ըսես . . . :

Բարեկամ. Իրաւի շատ լեզուանի, շատ վառվառն, շատ թրթռուն է ազգային երեսփոխան և Մարտի խմբագրատետ Պ. Ա. Արփիարեան: Իսկոյն՝ ըստ հրամանի կաթողիկոսական ֆանձնաւածի, կ'իւլթայ արծարծել զկաթողիկոսական ընտրական զինքը, և սակայն այնքան շատ կ'արծարծէ ու կ'արծարծէ որ խնդրոյն հետ ինքն ալ, թերթն ալ կ'այրին ու կ'մրկին, և մեր առջնը կ'ենեալ լոկ կաթողիկոսական աճիւնն: Նախ՝ այնպէս կ'փչէ կաթողիկոսական խարոյկին որ կարծես թէ պայծառ լոյս մը պիտի արձակէ, ֆանձնախմբին պաշտօնը պիտի գծէ, Տեղեկագիրն չեն դումները պիտի մատնանիչ ընէ և առաջարկներն հակասահմանադրական պիտի հռչակէ. ապա յանկարծ այնքան կ'վառի ու կ'բորբոքի որ կ'մոռնայ բնաբանն և գլխիկոր կ'գլորի Պաւլոս Ժեմալի սառնազին ծոցն ուր թերեւս պազկի: Ազատ է Պ. Արփիարեան յաւէտ մնալ այդ պաղուկ աւազանին մէջ, բայց թող ներէ ինձ հեռու մնալ, թէ և հաճելի պիտի լինէր ինձ գոնէ այս խնդրոյն մէջ մի և նոյն հողին վրայ գտնուիլ իրեն հետ:

Աւելորդ չէ, բարեկամ, նախ հարեանցի ականարկ մը նետել կաթողիկոսական խնդրոյն նախորդ պարագայից վրայ, քանի որ մեր գտնուած բաղէն ելնելու միակ թելն է պատմութիւնը. և ապա Տեղեկագրին դառնալ: Լուր կ'հասնի 1885 Օգոստ. 25 ին որ Ռուսիոյ Յարն կաթողիկոս անուանած է Մակար Սրբազանը փոխանակ Մեքսիկեցի Սրբազանի՝ որ նոյն տարւոյն ապրիլ 21 ին Էջմիածնի Համալոգային Ժողովէն կաթողիկոս ընտրուած և համայն Ազգին կողմէ ընդհանրութեամբ հռչակուած էր: Իսկոյն կ'ազնուի խորհրդարանական յանձնաժողով, որու անդամները երկու մասի կ'բաժնուին և երկու տեղեկագիր 'կներկայեն Ազգ. Ժողովին: Փոքրամասնութեան Տեղեկագիրը կ'մերժէր Մակար Սրբազանի կաթողիկոսութիւնն՝ յենլով ազգ. եկեղեցւոյ անհրաժեշտ իրաւանց և կանոնաց վրայ: Մեծամասնութեան Տեղեկագիրը յայտարարելով հանդերձ թէ Ձե կարելի Մակար Սրբազանի ընտրութիւնն համալոգական, եկեղեցւոյ օրինաց համաձայն և Մայր Աթոռոյ Գահակալին ընդհանրական հանգամանաց համապատասխան նկատել, քանի որ Մակար Սրբազանի ընտրութեան մէջ և ոչ մէկ երկրի աշխարհականաց ձայնն ու մասնակցութիւնն կայ, կ'առաջարկէ համալերպել Բողոքաբար, Մակար Սրբազանի կաթողիկոսացումն ապագային օրինակ չհամարուելու պայմանաւ. — Կ'առաջարկէ նաև Մակար Սրբազանի ու շարորութեան յանձնել 1885 ին Ազգ. Ժողովէն ծրագրեալ Տեղեկագիրն, և ի հակառակ դէպ՝ վերադառնել Ժողովը ազատութիւնն եթէ չփրկուին Թուրքիոյ հայերն ապագայ ին մէջ յուսախար զործելու դժբաղդ հարկէն: —

Ահա սոյն առաջարկին վրայ է որ կ'կազմուի 1886 Մայիս 15ին կաթող. Յանձնախումբն՝ որու բերած Տեղեկագիրը բնաւ չականարկեր էական առաջարկն, որ էր Մակար Սրբազանի ու չազրութեան յանձնել 1883ի Տեղեկագիրն՝ որու մէջ լրջօրէն նկատողութեան առնուած է Հայրապետական անկախութեան ամենամեծ խնդիրը: Հապա ինչ կ'պարունակէ նոր Տեղեկագիրըն. — Երկու առաջարկ և մի տեղեկութիւն: Տեղեկութիւն՝ թէ գիմած է մտերմական գրով առ Ս. Գահակայն Էջմիածնի և թէ արժանաւոր պատասխան է ստացած Նորին Վեհափառութենէ. իսկ մի առաջարկն է՝ փոխել Սահմանադրութեան 60րդ և 61րդ յօդուածներն և համաձայնեցնել ուստական Պաշտօնէի, և երկրորդ առաջարկն՝ է առաքել Եջմիածին մի պատուիրակ՝ որու պաշտօնը լինի բացատրել Վեհափառ Հայրապետին զիս և զորամարտնէնս հայոց Տաճկաստանայց և բերել զպատասխանի առ ի մատուցանել տեղեկագրով Աղգ. Ժողովոյն:

Եւ ինչ կ'նշանակէ մօբմաբար, այսինքն դադանի բանակցիլ գրով և պատուիրակի միջոցաւ Նորին Վեհափառութեան հետ: Միթէ գաղտնի բան մը կայ մէջ տեղ: Անշուշտ սերտ կապ մը պիտի լինի մօբմաբար թղթակցութեան և մօբմաբար խօսակցութեան մէջ: Միթէ եկեղեցական խնդիրները դռնիմկ կ'յուզուին, թէ ոչ յատկապէս կ'հռչակուին, քանի որ մասնաւորներու բաներ չեն: Արդեօք ուր պիտի տանին մեզ այս մօբմաբար շարժումները, որ այնքան կասկածելի կ'թուին և խնդրոյն բանաւոր լուծման աննպաստ, քանի որ Էջմիածնի Գահակալն չպիտի հաճի օրինաւորութեան կողմն հակիլ և իր աղօթիւնաւորութեան դատաւիճիւնն արձակել: Իրաւի՞ ցաւալի է որ Պատկառելի Յանձնախումբը հակասական շաւղի մը մէջ կ'գտնուի, և Աղգ. գին հանելուկ մը կ'առաջարկէ որ մեզի անբացատրելի կ'երևի: Երբեմն Պաշտօնէին վարագործի ներքեւ մարմին առաւ, և օտարոտի պաշտօնէութեան վերածեց Հայոց անկախ Եկեղեցին: Մի՞ գուցէ այդպիսի վտանգ մը պատահի վերստին: Վասն զի ինչ որ ծածուկ է, վտանգ է Հայոց Եկեղեցւոյն համար, և Հայոց Եկեղեցին ո՛չ գաղտնի դաւանութիւն ունի, ո՛չ գաղտնի վարդապետութիւն ունի, և ո՛չ գաղտնի օրէնք ու կանոն:

Միւս կողմէ՝ ի՞նչ յանցանք ունին Սահմանադրութեան 60րդ և 61րդ յօդուածներն: Իրաւ է որ այդ յօդուածոց տրամադրութեամբ «Աղգային Ժողովն որ ի Թուրքիա կ'յաւակնի ինքն միայն կատարել զընտրութիւն կաթողիկոսի ամենայն Հայոց, կապտուելով զանկապտելի իրաւունս ընդհանուր Աղգին»: Զարմանալի բան: Ի՞նչ նոր նոր բաներ կ'իմանայ ու կ'սորվի մարդ քանի ապրի: Եւ միթէ Սահմանադրութեան հիմնարկութենէ ի վեր երկու անգամ կաթողիկոսական ընտրութիւն կատարուած չէ՞, և միթէ Թուրքիոյ Աղգային Ժողովն կապտած է Աղգի անկապտելի իրաւունքն, ո՛չ երբէք. զի այն ժամանակ ժողովն՝ ըստ 61րդ յօդուածոյն, իր մասնակցութեան իրաւունքը միայն գործադրած է: Ընդ հակառակն՝ ուստական Պաշտօնէին է որ կը

կատրոէ Աղղի իրաւունքն կանդ իտայական դրութեամբ, ինչ գէս դառն փորձով տեսաւ և լսցաւ Աղղն, և ահա այդ փորձը չկրկնուելու համար է որ կազմուեցաւ Կաթող. Յանձնախումբն, որպէս զի ըստ օրինաց և իրաւանց Հայոց Եկեղեցւոյ տեղեկաւ զիր պատրաստէ և ժողովին բերէ: Բայց տեղեկագիրն անտես կ'անցնի այդ կարեւոր կէտն, Պալատէնիոյ կապտիչ յօդուածները չհաճիր չեշտել ու մերժել, ինչպէս որ քանիցս մերժուած են կաթողիկոսական մի քանի յանձնաժողովներէ և բոլոր Աղղէն, այլ Սահմանադրութեան 60րդ և 61րդ յօդուածներուն օժիքէն կ'բռնէ ու կ'կախուի: Ճշմարիտը՝ Պատ. Յանձնախումբին փափու կատիրութենէ այդչափ անզթութիւն չէի ակնկալէր: Միթէ այդքան մեղմութիւն որ են այդ յօդուածներն: Արդէն գիտեմ որ չէ թէ մէկ երկու յօդուած, այլ բոլոր Սահմանադրութիւնը վուշ մ'է Ռուսիոյ կառավարութեան առջև, և ես բնաւ չմեղադրեցի իկնադիէ՛՛՛ զօրավարն երբ տարիներ առաջ՝ Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդրոյն առթիւ՝ առաջարկեց Գէորգ Կաթողիկոսին որ 60րդ և 61րդ յօդուածներուն տեղ Պալատէնիոյ յօդուածները ներմուծել տայ: Այդ առաջարկն անխելի մնաց, վասն զի անոր նպատակն էր մոռցնել տալ Պալատէնիոյ մերժման խնդիրը և Սահմանադրութիւնը վտանգել: Արդեօք այս պարգաւն անյայտ է Պատ. Յանձնաժողովին, թէ և շատեր տեսած են նշանաւոր դեսպանին գրոյն պատճէնները: Ինչ որ է, Յանձնախումբն անվերապէի չէ. կրնայ ուղղել սխալն: Ազգային ժողովն սահմանադրասէր է, կրնայ այդ սիրոյն վրայ հիմնուելով տալ վերջնական վճիռը: Վասն զի Ազգին կողմէ խնդիր, Ռուսաստան, Պարսկաստան, Հնդկաստան և այլուք բնակող Հայոց կողմէ դանգաժ եղած չէ երբեք որ Սահմանադրութիւնը կը կապտէ ընտրական իրարունքը, վասնզի Սահմանադրութիւնը կը պահանջէ միայն Աղղի ընտրական մասնակցութեան իրաւունքն, և Աղղն այդ մասնակցութիւնը ի'նչ ձևով որ կամի, կարող է գործադրել քանի որ իրեն կ'պատկանի մասնակցելու եղանակն որոյն: Խնդրոյն ծուծը այս չէ սակայն. այլ սա է թէ՛ յետ մասնակցութեան ի'նչեր կ'կատարուին: Ազգը կ'մասնակցի, բայց վերջը կ'տեսնէ որ մասնակցութիւնն յօդս ցնդած է և չընտրածն Մայր Աթոռը բազմած է: Ահա ասոր դարմանը դըտնել հարկ է:

Յուսալի է որ այս դարմանը գտնէ Ազգ. ժողովն Վասն զի ի'նչ որ Պատ. Յանձնախումբը մտածած է որ Օսմանեան Տէրութենէ պահանջուի Սահմանադրութեան յօդուածոց փոփոխութեան մասին, Ազգ. ժողովն կրնայ հնար գտնել Ռուսիոյ Տէրութենէ խնդրելու որ իր ապագայ կաթողիկոսը ազատօրէն ընտրէ, և իր ընտրածը միայն գահը նստի: Ահա այն ժամանակ միայն՝ Բաբելոնի վէճ կ'երգով նկատած պիտի համարուի, ըստ աստութեան Տեղեկագրի, Վե՛՛՛. Կաթողիկոսն արդի խնդիրն. վասն զի ի'նչ արգելք կայ. ինչ որ կարելի կ'նկատուի խնդրել այս կողմէն, անկարելի նկատուի խնդրել միւս կողմէն՝ և աւելի բանա-

ւոր պատճառաւ, Ազգային Եկեղեցւոյ այս կենսական խնդրոյն կարգադրութեան համար:

Ըստ իս՝ խնդիրը շատ պարզ է, բաւական է որ խաղ ու դաւ չմտնեն գործին մէջ և Ազգ. Ժողովն ցոյց տայ, որ չէ թէ խօսքով, այլ արդեամբ ու գործով կ'սիրէ Հայաստանեայց Եկեղեցին և Ազգին փառաքանաց իրրեւ արժանաւոր ներկայացուցիչն պիտի ընէ ինչ որ կ'պահանջէ Ազգին պատիւն և այդ Եկեղեցւոյն իրաւունքը:

ՆՈՅՆ

ՏԻԿԻՆ ԹԱԴԻՈՐ ՓԱՇԱՅԻ ՆՈՒՂԻՐԸ

Բարեկիցատակ Թագւոր փաշա Յակոբեան իր կենդանութեան ժամանակ սովոր էր առատասրտութեամբ մեծաքանակ նուէրներ ընել ի սփոփումն տեղւոյս Հայ տառապեւոց: Վսեմ. Տիկին Թագւոր փաշա իր ողբացեալ ամուսնոյն այս վեհանձնական նուէրն շարունակելու բարեսիրական խորհրդով որոշած է ամեն տարի յատուկ գումար մը սահմանել Իզմիրի աղքատաց և այլ կարոտեւոց ի նպաստ:

Արդէն այս տարի սոյն նուէրն ուղարկած է առ որ անկ է և բաշխումն կատարուած ըստ կամաց Վսեմ. Նուիրատուչոյն: Արդարեւ Վսեմ. Տիկին Թագւոր փաշայի այս աղքատասիրական նուէր՝ ի յիշատակ իր ամուսնոյն, ազգովին ջերմ շնորհակալեաց արժանի է:

ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ

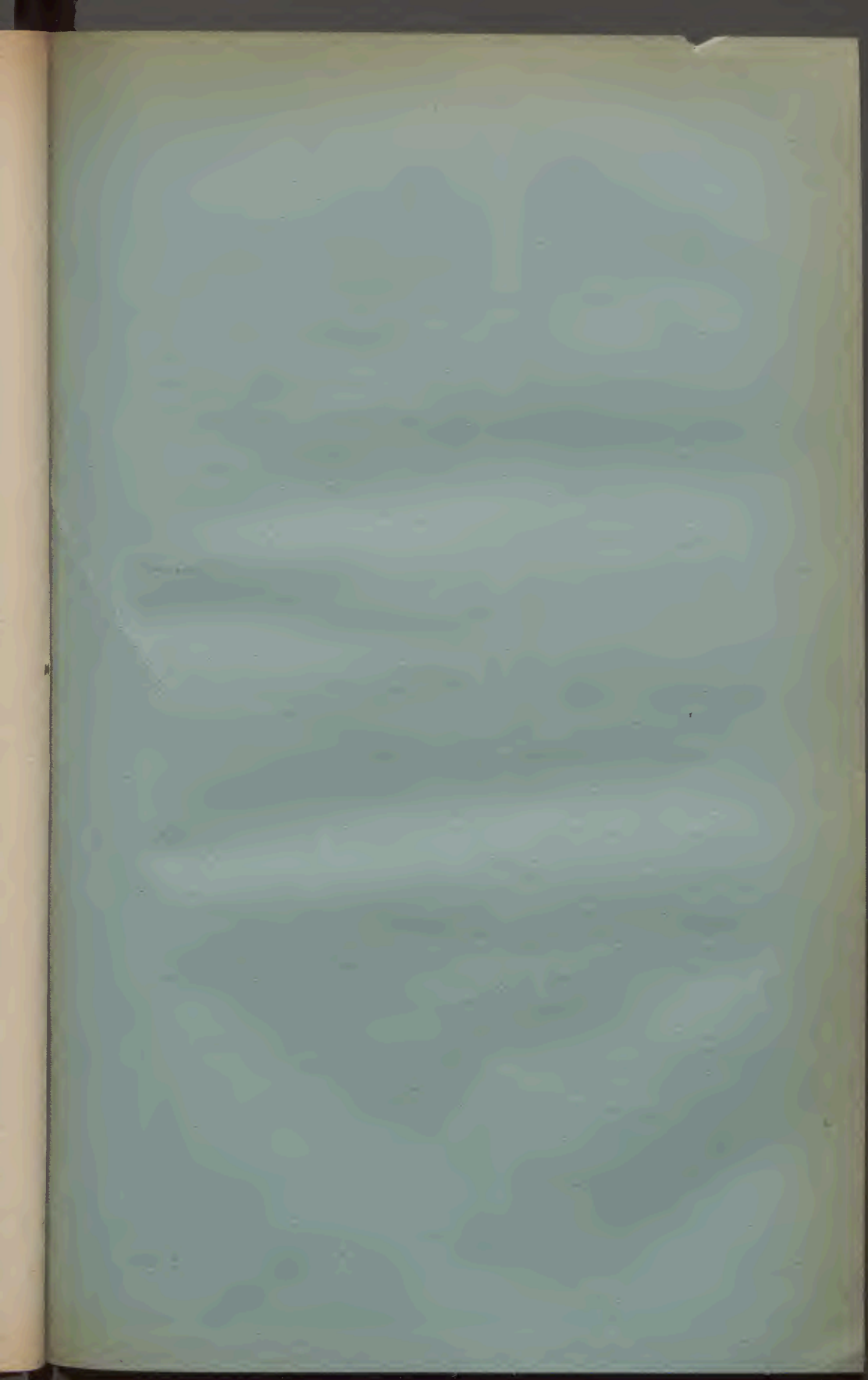
Անգլիա և Բորդուգալ չեն կարող բայ բաժին ընել կեդրոնական Ափրիկէն: Միոյն գրաւածը միւսը կ'յափշտակէ: Արևն Մոհոյաստանի և Չամպէզի երկիրներուն վրայ է: Բորդուգալցի զօրավար Աէրրա Բինգօ Դիրէ լեբանց կողմէ կ'յարձակի և գինու զօրութեամբ Մաքօլօլի բնիկ ցեղերն՝ որ Անգլիացւոց պաշտպանութեան ներքեւ էին, իր լծին տակ կ'դնէ գործն, աւելի կը բորբոքի և թերեւս իրաւախոհութեամբ աւարտի այդ երկու տէրութեանց մէջ: Վիգտոր իշխանը կ'շարունակէ իր ուղիւրութիւնն ի Հնդկաստան և Պիրմանիա: Թէև Ֆրանսա միշտ պատերազմական հոգն ունի և նոր նաւերու շինութիւնը կ'ապրտպրուի, սակայն անդորրութիւնը կ'տիրէ քաղաքական գործոց մէջ, որ այնքան չեն ներգործեր մտաց վրայ որքան լինջաւանդան որով բռնուած են մի քանի պաշտօնեայք և որ բաւական կու-

տորած կ'ընէ ի Բարիդէ Նոյն հիւանդութիւնը կ'արշաւէ նաև Գերմանիա և այլ եւրոպական երկիրներ: Ուրիշէմ կայսրն ժամանակ մ'որսորդութեամբ պարապելէ ետև այժմ կ'ըարմանէ իր հարբուխն ու ականջի հին ցաւն, մինչդեռ Գերման ածխահաններ գործադուլ կ'ընեն և Չանկիպար Վիսման՝ հռչակաւոր գերաւմաճառ Պուշիրը բռնել տալով՝ կ'կախէ: յԱմերիկա Բրոնինի սպանութեան մասին գատը կ'վերջանայ և ոճրագործներէն մի քանին չղթայակապ աշխատութեան կ'դատապարտուին: Իսկ Պրադիիա կ'խլրտի: Հանրապետութիւնն արմատ բռնելու համար կորույի և իմաստուն կառավարութեան կարօտ է: յԵգիպտոս բռնի աշխատութեան վերջ տալու որոշում կ'տրուի ի պաշտօնէ և Ֆրանսա պարտուց վերածութեան խնդրոյն հաւանութիւն տալու միտում ցոյց կ'տայ, որով Ֆէլլահներու վճարած տուրքը մասամբ պիտի թեթեւնայ:

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

	Երէս
Աղբային 1888, ...	6
Աղբային նիւեր (Բասթ)	30, 83, 130, 211, 273
Աղբային ծողով	79
Աղբային վիճակ	189
Աղբ. վիճակ Զմիւռնիոյ	248
Ակնարկ մը Կ. Պօլսոյ վրայ	262
Աղջկան մը սիրերգը	113
Այլ և այլք	219, 337
Առ սիրելին իմ	330
Աօլանեան Ստեփան յաշա և Սահմ.	120
Առագաստ	71
Ատրպատականի Առաջնորդը	38
Արևելք	133
Բաժակախօսութիւն Ռ. Պէրպէրեանի	110
Բերուզակ	49, 97, 104, 223, 289, 343
Բնական դիտութիւն	314, 362
Բոլոր մարդիկս էլ եղբայր ենք	189
Բողոքական հայոց միութեան խնդիրը	72
Գարնան երգ	186
Դաւառական ժողով Զմիւռնիոյ	44
Դաւառական ժողովոյ վերջին նիստը	141
Դէմք և զէպք	103
Եկեղեցաց զաւառ	171, 311

Երուսաղէմի Հայոց եկեղեցին	64
Թղթակցութիւն (Շահնաբ)	127, 206, 332, 384
Լրաքաղ	46, 69, 283, 340
Լուղորդ	71
Ի՞նչ կ'ընէ մեր Ազգ. Ժողովը	322
Ի՞նչ պիտի ընէ մեր Ազգ. Ժողովը	379
Խաբուսիկ ելմացոյց մը	237
Խնդիր յիշատակութեան	146
Խնդակցական գրեր	213
Ծագումն բառից և թուանշանից	237
Կովկաս	70
Կովկասէն նամակ	123
Կովկասեան ժողովուրդ	336
Հայ գիւղացւոյ բուն վիճակը	18
Հայ կնոջ դերն Ազգին մէջ	194
Հաճի Յովհ. Աւետիքեան	217
Հաճոյք և ցաւ	241
Հարսանիք	187
Հնդկաստանի քաղաքակրթիչ դերը	75, 102
Մահ Տ. Թագուհի Մ. Իփիքեճեանի	278
Մանկավարժութիւն	36, 179, 305, 260, 355
Մանուկն ու թռչնիկը	69
Մզեալ առակը Լաֆոնթէնի	27, 68, 115
Մտածին պատկերներ — (Սէմ)	43
Յայտարարութիւնք	48, 160, 165
Ներհերգ Կաթ Օննիկին օրօրը	28
Նոր շրջան	3
Նոր հրատարակութիւնք	48
Պատրիարքական փոխանորդ Ի Զմիւռնիա	93
Սահմանադրութիւնն Ի վտանդի	116
Վարդանանց հանդէս	95
Վերականգնում	161
Տնտեսագիտութիւն	364
Քաղաքական 1888 —	59, 94, 143, 221, 286, 342, 390
Քաղաքակրթ. պայմանադր. ստութիւնները	319, 370
Օսմանեան երկրագործական ղրամատուն	373

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արեւելեան Մամլոյ տարեգրինն է Ջմիւռնիոյ համար 3^{1/2}
արծաթ մէճիտիյէ, իսկ դուրսերու համար՝ 4:

Խմբագրութեանս լերաբերեալ ամեն նամակ, ձեռա-
դիր պէտք է ուղղել առ Խմբագիր-Տնօրէն Մ. Մամուր-
եան, Մամուրեան Տպարան Մեսրոպեան լրագրանի
քով:

Անվճար նամակ կամ ծրար չընդունուիր:

ԴՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Բաժանորդ դրուիլ ուղղը կրնայ գիմել
ՋՄԻՒՌՆԻԱ առ Խմբագիր-Տնօրէնն.

Կ. ՊՕԼԻՍ ՄԵԾ. Ն. Կ. Պէրպէրեան. Էսկէ Զապրէի հասցիս, 63.

ՏՐԱՊԻԶՈՆ » Դարուն Ս. Ջիլինկիրեան.

ԴԱՎՐԷԺ Աւագ Խան Ափսանտիլեանց.

ՊԹՈՒՇԱՆ ԱՐԺ. Տ. Պօղոս Յակոբեան.

ՄԱՐՍԻԼԻՍ ՄԵԾ. Ս. Միրզայեանց. M. S. Mirzayantz.

MARSEILLE.

ՄԱՆՁԵՈՒԹԻՐ ԳԵՐ. Ս. Վ. Պարոնեան: